

Someron Joulu 2011

TOIMITUSKUNTA

Päätoimittaja:	Leeni Tiirakari
Toimitussihteeri:	Aila Talonen
Editointi:	Pekka Salminen
Levikki:	Essi Torkkomäki ja Nella Lindberg
Ilmoitukset:	Oili Suominen-Hurme ja Essi Torkkomäki
Kansikuva?	
Painopinnan valmistus:	Graafinen Palvelu Seppo Mäkinen
Painopaikka:	Sälekarin kirjapaino

Anna-Liisa Parko

Berliinin olympialaisissa vuonna 1936

Berliinin olympialaisten aikaan kesällä 1936 Anna-Liisa Parko oli 26-vuotias nuori rouva. Hän oli muuttanut Somerolle miehensä Reinon saatua työpaikan Someron sahan isännöitsijänä. Olympiavuonna nuorella perheellä oli kaksi lasta, Raimo ja Vaula.

Kuvat ja kirjeet kirjoittajalta.

Anna-Liisa Parko (1909–2004) jakoi suomalaisen naisvoimistelun kehittäjän ja olympiavoimistelijoiden johtajan Hilma Jalkasen ajatukset voimistelun vaikutuksesta myös ihmisen henkiseen kehittymiseen: itsensä hillitseminen, rohkeus, päättäväisyys, itseluottamus sekä ”henkevä vapautuneisuus ja eloisuus” olivat ominaisuuksia, joita erityisesti modernin naisen tuli tavoitella.

jakursseilla syttyi innostus lähteä mukaan voimistelu- ja tanhujoukkueeseen, vaikka Somerolta ei kukaan muu kuin Anna-Liisa lopulta lähtenyt. Suuret voimisteluharjoitukset kevättalvella pidettiin Helsingissä ja tanhuajat harjoittelivat kesällä Tanhuvaarassa, Viipurin maalaiskunnassa sijaitsevalla Suomen Naisten Liikuntakasvatusliiton (SNLL) opistolla, josta Anna-Liisa lähetti kotiin kortin.

Me lähdemme siis Berliiniin – tiedonantoja ja ohjeita naisvoimistelijaille

Yhdistyksiä pyydetään ilmoittamaan ennen marraskuun ensi päivää SNLL:n Retkeilyjaostolle, Aleksanterinkatu 48, kuinka monta voimistelijaa ja kansantanssijaa on halukasta lähtemään Berliinin Olympialaisiin kisoihin. Näytös on 6 p:nä elokuuta klo 6 Stadionilla. Matkaa varten on varattava aikaa noin kuukausi, josta ajasta 1 viikko valmennusta varten kotimaassa. Matkakulut, jotka lähtijä suorittaa itse, on laskettu olevan noin 3 500 markkaa. (Kisakenttä 1935)

Ilmeistä on, että suuren naisjoukkueen Berliinin matka oli kansallisesti merkittävä tapahtuma. Jo etukäteen oli luotu vahva odotus siitä, millainen speaktaakkeli

Joukkue matkasi Berliiniin kahta tietä. Osa matkusti Baltian kautta junalla, ja toinen osa Arlande-lavalla Stettinin kautta. Arpa ratkaisi, kumpi vaihtoehto sattui kenenkin kohdalle. Anna-Liisan toive merimatkasta toteutui. Suuren seik-

Kimmulla esineiden ja m. m. puke-
 tustaan, kiertäen edustellen kirjain ja
 minulle tuntuu etten ota mukana, jollain
 tällä, "ante edustellen" taas vähän pöytä-
 välikkeä alkaisin olla ja paaden yön lähtöä
 kiitelli. Ei aikani ilkeään tehdä uskoa, ja
 te olen ollut ja toivottu asiasta kukaan on
 näin "mukauttama" laavi jollain kirjain
 v. m. kukaan puke. Minulle on suhteellisen
 ajattelun kukaan ja jollain puke. Kukaan
 te jollain kukaan jollain, kukaan mukauttama, kukaan
 etten ota m. m. tehdä kukaan kukaan. Kukaan
 te kukaan kukaan, taas min kukaan ota
 m. m. puke, etten ota kukaan, etten kukaan
 min kukaan kukaan kukaan kukaan kukaan
 te kukaan kukaan kukaan kukaan kukaan
 kukaan, kukaan kukaan kukaan kukaan kukaan
 ja jollain kukaan, etten kukaan kukaan, m. m. kukaan
 ja kukaan

[illegible]

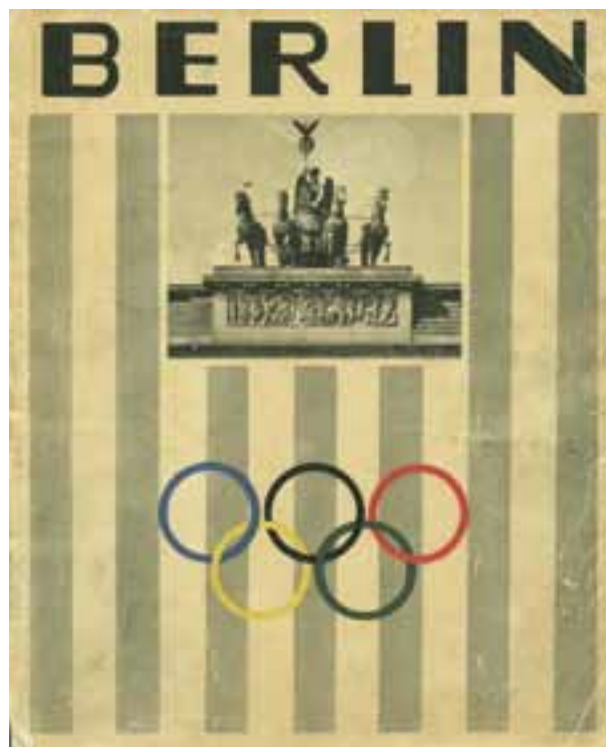
Olympialaislähetyskiä seurasi Somerolla, Raadelman talossa, myös Reino Parko. Erityisesti 10.000 metrin juoksun vaiheet saivat Reinon kirjoittamaan: "½ 7...ja toisitte osaltanne kunniaa Suomelle".

KORTTI 5

[illegible][illegible]

Kotimatalla.

Virallisen olympiajulkaisun kansi.

KORTTI 7

Anna-Liisa ei Karinhallen vierailuun osallistunut, sillä hän oli lähtenyt muutaman muun tytön kanssa omin päin seikkailemaan – ehkä Weimariin ja Dresdeniin asti. Karinhallissa joukkueen jäseniä kohtasi yllätys: kahvitilaisuuden päätyttyä 40 osallistujaa johdatettiin tapaamaan ja käsittelemään itse Adolf Hitleriä. Anna-Liisa ei siis tavannut Führeriä. Ylen Areenaan taltioidussa radio-ohjelmassa Meri Salola, yksi osallistujista, kuvailee tapaamista ”kotoisaksi” ja kertoo Hitlerin kovasti ihaillen suomalaisten urheilijoiden menestystä. Muutenkin Salola kuvaa Berliinin kokemuksiaan hyvin samaan tapaan kuin Anna-Liisa Parko.

Vaikuttavaa oli sekä järjestelyjen mahtavuus että koko tunnelma: kansainvälisyys, eri kielten kohina, liput, koristeet, merkit.

Meitä jälkipolvina saattaa ihmetyttää, eikö natsipropaganda herättänyt kielteisiä tunteita. Anna-Liisan kirjeistä ja korteista sellaista ei huokunut; muisteluissaan myöhemmin Anna-Liisa kylä elävästi kertoi, miten hän olympialaisten päättäjaisissä näki Hitlerin melko läheltä ja miten vahva ”hullunkiilto” tällä oli katseessaan! Uskottavalta kuulostaa myös Meri Salolan selitys: ”Emme ajatelleet, että fasismissa oli jotain pelottavaa.” (Yle Areena)

KORTTI 7

Pääsylippu stadionille.

Aino Salama muisteli työtään Kurissa 1940-luvun lopulla

Kurin rakennukset 1930-luvun lopulla, kuvannut Verner Lähteenkorva. Vasemmalla on karjakeittiö, jonka alakerrassa asui 1940-luvulla Rauha Maavirta (sittemmin Salminen). Siellä oli myös huone, jossa jäähdytettiin maitoa Ävikistä tuotujen jääpalojen avulla. Rakennuksen yläkerrassa asuivat 1940-luvun lopulla Aino Klemelä (nykyinen Salama) ja Hilja Närvänen. Tämän rakennuksen taustalla näkyy aitta- ja puuvajarakennus. Karjakeittiön oikealla puolella taaempänä näkyy asuinrakennus, jossa 1930-luvulla asui Kurin tilanhoitaja eli pehtoori, 1940-luvulla Yrjö ja Toini Alanen, sekä 1950-luvun alussa Toivo ja Lahja Alanen. Sen oikealla puolella näkyvät kahden renkituvan päädyt. Niiden etupuolella on suuri rakennuskokonaisuus: kauimpana näkyy hevostallin pääty, sen etupuolella on matalampi kaluvaja. Korkea torni on viljanpuintiin tarkoitettu rakennus, jonka torniosan karjalaiset omistajat purkivat vuosina 1940–1941. Sen etupuolella on navetta. Alakerrassa pidettiin lehmä, joita 1940-luvun lopulla oli noin 50 – yläkerta oli heinävarastona. Aivan 1940-luvun lopulla lehmien määrää vähennettiin ja oikealla näkyvään matalampaan osaan otettiin sikoja lehmien tilalle. – Kuvat kirjoittajan.

Aino Salama (os. Klemelä) tuli ensimmäisen kerran töihin Kuriin karjanhoitajaksi – tai karjapiikiksi – sodan jälkeen. Isäntänä oli tuolloin isoisäni Yrjö Alanen ja emäntänä Toini Alanen. Karja käsitti noin 50 lypsylehmää ja nuorenkarjan sekä sonnin. Lisäksi tallissa oli hevosia, mutta niitä eivät karjanhoitajat hoitaneet. Kaikkiaan sodan jälkeen Kurissa työskenteli karjakko, ensin Teppo Korhonen ja hänen jälkeensä Antti Väisänen. Lisäksi oli neljä karjanhoitajaa.

Asunto oli talon puolesta.

Aino asui karjakeittiön yläkerrassa olleessa huoneessa. Yläkerrassa asui myös Hilja Närvänen, joka tosin ajoittain asui veljensä Viljami Närväsen luona Ruonan lähellä. Alakerrassa asui Rauha Maavirta (sittemmin Rauha Salminen). Lämmitykseen tarvittavat puut olivat talon puolesta, mutta itse piti lämmittää. Samaten talosta sai maitoa ja jauhoja, jotka laskettiin muonaan. Itse piti järjestää muut ruokatarpeet, esimerkiksi perunat Aino toi kotoaan. Aika usein hän kävi syömässä kotonaan.

Asunto oli hyvin kylmä, sillä vaikka illalla hella olisi ollut ”punainen” niin aamulla sen vieressä ollut vesiämpäri saattoi olla jäässä.

Aamulla työt alkoivat kello 4.30 karjan ruokinnalla. Aluksi sattui katovuosia, heinää saatiin vähän. Lehmille tarjottiin akanoitakin muun puutteessa. Yleensä tarjottiin väkirehua ja heinää. Huonon ruokinnan vuoksi lehmät eivät lypsäneet kovin runsaasti. Yrjö ja Toini olivat kuitenkin luvanneet tarjota karjanhoitajille kakkukahvit, jos he saisivat lehmän lypsämään. Sato-

vuodet paranivat 1940-luvun lopulla, minkä vuoksi lehmät lypsivät paremmin.

Lehmät lypsettiin käsin. Talvella lypsettiin sisällä navetassa, kesällä laidunkaudella laitumella. Aamulypsyn piti olla valmis ennen kello 8.00, jolloin maitokuski lähti viemään maitoa Ävikiin Sillanpään mejjeriin. Aamutyövuoro päättyi noin kello 9.00. Keskipäivä oli vapaata, ja iltavuoro alkoi kello 15.00 ja päättyi, kun työt saatiin valmiiksi.

Karjanhoitajien töihin kuului lehmien ja vasikoiden

Astutussonnia pitelemässä vasemmalta Hilja Närvänen, Rauha Maavirta (sittemmin Salmi-nen) ja Aino Klemelä (nykyisin Salama). Kuva on otettu aitauksesta Kurin navetan kaak-koispäädystä vuoden 1950 kesällä.

ruokinta ja lypsytyöt, mutta ei lannankärräys, jonka teki Juho Järvinen. Lisäksi sairauksien ja muun varalta muonamiesten vaimot Aina Heinonen ja Kerttu Haanpää kiersivät navetassa myöhemminkin. Erikoistehtävä oli myös sonnin päästäminen astutukseen. Aluksi karjapiiat hoitivat tämän, mutta kerran sonni oli puskenut Ainoa pahasti, minkä jälkeen hän ei enää sonnina päästännyt. Karjakko Teppo Korhonen oli päästännyt kerran sonnin, mutta se oli harmistunut miespäästäjästä niin paljon, että oli tarttunut sarvillaan vaatteisiin ja riepottanut Teppo Korhosen sairaalakuntoon. Sen jälkeen Toivo Alanen hoiti sonninpäästöt.

Vuonna 1949 Yrjö Alanen kuoli ja isännäksi tuli isäni Toivo Alanen. Hänen aikaan lehmämäärää vähennettiin niin, että lypsylehmiä oli 20–30. Navetan ”matalassa” osassa ei enää pidetty lehmiä, vaan tilalle otettiin sikoja. Samalla karjanhoitajien määrä väheni kolmeen. Samoihin aikoihin emännäksi tuli äitini

Lahja Alanen, joka määräsi, että karjapiikojen on käytettävä työasunaan valkoista esiliinaa ja huivia. Hän oli antanut vaatteet talon puolesta. Karjanhoitajat eivät niitä juuri-kaan käyttäneet, sillä valkoiset vaatteet tahriintuivat helposti ja pesu ruosteisella vedellä oli hankalaa. Karjanhoitajat käyttivätkin mieluummin tummia työtakkeja.

Navetassa kuljettiin pimeään aikaan myrskylyhtyjen valossa. Vuonna 1945 Kuriin tuli sähkö, ja se vedettiin navettaankin, mutta aluksi johdot olivat pula-ajan vuoksi huonoja ja niistä sai sähköiskuja (eristeet pappia ynnä muuta vastaavaa). Myöhemmin sähköt korjaantuivat.

Karjanhoitajille maksettiin kuukausipalkka, johon sisältyivät myös mahdolliset yövalvomiset. Alkuaikoina ei ollut lainkaan lomapäiviä, vaan tehtiin seitsemänpäiväistä viikkoja. Myöhemmin tulivat lomapäivät, mutta niitäkään ei pidetty, vaan loma vaihdettiin rahaan. Karjanhoitajat saattoivat herkästi

vaihtaa työpaikkaa, sillä palkka ratkaisi. Aino oli sodan jälkeen ensin Kurissa, mutta vaihtoi vuodeksi töihin Pyölin Oikialle. Vuoden jälkeen hän palasi takaisin Kuriin, mutta hän halusi muuttaa uusiin maisemiin ja kävi tutustumassa Nummen Jakovaan. Palkasta ei silti päästy sovintoon ja Aino jäi Kuriin, kun Toivo Alanen oli luvannut maksaa saman palkan kesäisin ja

talvisin (aiemmin kesäpalkka oli ollut pienempi).

Työpaikka vaihtui vuoden 1950 syksyllä, jolloin Aino lähti Someron Hirsjärven Marjalaan. Oskari Salmi-nen oli esittänyt tilanhoitaja Heikkilälle, että hän saisi navettaan hyvän apulaisen. Mentiin katsomaan paikat ja tehtiin sopimus samantien. Marjalassa lopetettiin karjanpito aika pian, minkä vuoksi Ainon piti hakea uusi työ. Se löytyi Hovilan kartanosta, johon Aune Korvenoja hänet palkkasi 1. 6. 1951 alkaen. Hovilaan tulikin aika pian tämän jälkeen lypsykone, mikä suuresti helpotti työtä.

Työvoimasta oli ajoittain pula. Sen vuoksi Toivo Alasen sisar Taimi Honkakuru oli joskus auttamassa navettatöissä. Aino Salama muistaa erikoisen tapauksen: kerran lehmä oli sairaana ja eläinlääkäri Helsingius oli käynyt hoitamassa. Toivo Alanen oli ollut kускаamassa Helsingiuksa takaisin Lahden tiehaaraan, mutta lehmän vointi vain paheni. Silloin Taimi Honkakuru oli tehnyt rohkean ratkaisun ja päästänyt lehmästä veret pois. Lihut olivat kelvanneet vielä syötäviksi. Tekoa hämmästeltiin rohkeana juttuna.

Vasemmalta Hilja Närvänen, Rauha Maavirta ja Aino Klemelä (nyk. Salama) lypsillä Kurin karjapihassa navetan kaakkoispuolella vuoden 1950 kesällä. Oikeassa reunassa häämöttää vuonna 1903 rakennettu lato, joka purettiin pois tienristeyksestä 1970-luvulla.

Sarjan tilan historiaa Pitkäjärvellä

Sarjan tilan vuonna 1860 rakennettu alun perin pakari ja väentuvaksi tarkoitettu rakennus. Kun tilan empiretyylinen päärakennus paloi 1900-luvun alkupuolella, muutettiin väentupa päärakennukseksi. – Kuva Marja-Liisa Vikman.

Sarjan tila sijaitsee Somerolla Pitkäjärven kylässä. Kylä oli jo keskiajalla Someron kylistä suurin. Asiakirjoissa Pitkäjärven kylä esiintyy ensimmäisen kerran vuonna 1449. Vuoden 1539 maakirjan mukaan oli kylässä tuolloin 14 taloa, joista Sarjan tila yhtenä.

Vuonna 1586 Sarjan tila halottiin kahteen osaan, jolloin siitä erotettiin osatalo eräälle Jaakko Fransin pojalle. Vuonna 1610 molemmat osatalot liitettiin Långsjön kartanoon. Sarja itsenäistyi 1686, jolloin siitä tuli ratsutila ja siihen yhdistettiin 1722 Klemola (myöhemmin tunnettu nimellä Vilukselan Huisti). 1850-luvulla ti-

lan on omistanut ilmeisesti kapteeni Salomon Niklas Procope, joka joutui vararikoon Someron kirkon rakentamisen takuusumman takia ja ilmeisesti silloin tila joutui Carl Troielille.

Sarja-Klemolan ratsutila liitettiin 1880-luvulla jälleen yhdysviljelyyn Långsjön kartanon kanssa, jolloin 1883 kartanon silloinen omistaja Ernst Waldemar Sagulin liitti viljelyksiinsä Sarjan kartanon ostettuaan sen tanskalaiselta Carl Troielilta, joka oli saanut tilan perinnöksi. Sarjan kartano joutui konkurssihuutokauppaan, josta Waldemar Sagulin sen osti 61.000 markan hinnasta. Vuoden 1900

maarekisterissä sekä Sarja että Klemola mainitaan taas itsenäisinä taloina.

Sarjan tilan vanhoista rakennuksista on säilynyt 1860 pystytetty alun perin pakari ja väentuvaksi tarkoitettu rakennus. Kun tilan empiretyylinen päärakennus paloi 1900-luvun alkupuolella, muutettiin väentupa päärakennukseksi. Talo on pitkänurkkainen hirsirakennus, jonka julkisivut on vuorattu pystyponttilaudoituksella. Osassa ikkunoista on 6-ruutuiset ikkunalasit, jotka on valmistettu puhalletusta vihertävästä lasista – varmaankin Ävikin lasitehtaan tuotannosta. Rakennuksen

satulakaton kate on tiiltä. Rakennuksessa on 5 asuinhuonetta ja kaksi sisään tuloa eli porstuaa – toinen talonväelle ja toinen vieraille.

Kun Pitkäjärven kartano jaettiin kolmeen osaan, joutui Sarjan tila Arvid ja Märtha Haggrenin omistukseen. Eino Purtsin isä Viljam Purtsi osti sen Haggreneilta 1950. Vuodesta 1979 se siirtyi Eino ja Terttu Purtsin omistukseen ja vuodesta 2005 tilan omistaa Terttu ja Einon tytär Minna-Mari Purtsi-Toimi miehensä Petri Toimin kanssa. Vanha asuinrakennus on tätä nykyä kesäkäytössä. 1950-luvulla talossa oli vilskettä, kun siinä asuivat Einon vanhempi-

Päärakennuksen sisäänkäynti. – Kuva Marja-Liisa Vikman.

en Viljamin ja Ilmin lisäksi kahdeksan lasta ja osa talon työväkeäkin.

Vuonna 1982 Terttu ja Eino Purtsi rakensivat uuden talon paikalle, jossa ovat sijainneet Sarjan tilan vanhat hevostallit. Eino muistelee lapsuudessaan tilalla olleen myös neljä hevosta ja siitosorin. Nykyisen autotallin paikalla on sijainnut puutarhurin talo, jossa oli viisi huonetta ja brinck-halli eli tavarahalli. Talossa asui puutarhakoulun opettaja ja muuta talon työväkeä.

Lähistöllä olevissa kasvi-huoneissa jalostettiin Långsjön kartanon vuonna 1904 perustetun puutarhakoulun omenapuiden taimia, joita sitten lähetettiin ympäri Suomea. Kieloja ja ruusujakin kasvi-huoneissa kasvatettiin. Långsjön kartanon puutarhakoulu lakkautettiin 1918. Myös Långsjön karjanhoitokoulu ja maanviljelyskoulu

sijaitivat lähistöllä. Vanhan riihen kiviä on löytynyt pelolta ja tuulimyllyn puuosia pellon reunasta.

Hieman syrjemmällä nykyisestä asuinrakennuksesta sijaitsee vanha muonamie-

hentalo ”Nirkkuäyräs”, joka 1950-luvulla Purtsien aikaan muutettiin lavakuivuriksi. 1900-luvulla paritaloksi tehdyssä muonamiehentalossa asui sota-aikoina vanginvar-tija ja noin 20 sotavankia, jotka osallistuivat vanhan kartanon aikaan talon töihin.

Sarjan tilan vanhan navetan on rakennuttanut silloinen Sarjan kartanon isäntä kapteeni Salomon Niklas Procope 1860. Kooltaan tiilinen navetta on 32x13 metriä. Sen rakentamiseen on käytetty Someron kirkosta jääneitä tiiliä. Tarina kertoo, että kapteeni S.N. Procope osallistui Someron kirkon rakennusurakointiin yhdessä somerniemeläisen kauppias Stählen kanssa sitouduttuaan rakentamaan Someron nykyisen kirkon 24.000 hopearuplasta sekä 4.000 hevos- ja 20.000 tavallista päivätyötä vastaan. Kirkko valmistui vuonna 1859. Kirkon rakennusurakointi epäonnistui. Katselmuksessa ilmeni monia rakenteellisia epäkohtia, jotka urakoitsijoiden piti takuuna korjata. Kirkon puulattian kannattimet lahosivat jo kymmenen vuoden päästä. Samoin lattialankut alapohjan huonon tuuletuksen ta-

kia. Myös vesikaton katteena olevat päreet vuotivat ja aiheuttivat kirkkoon kosteusvaurioita. Kun Procope ja Stähle eivät kyenneet havaittuja virheitä korjaamaan, sovittiin 1866, että urakoitsijat maksavat 1000 markkaa seurakunnalle, joka puolestaan suoritti vaaditut korjaukset ja päästi heidät samalla kaikesta vastuusta. Tämän takia siis Procope joutui vararikkkoon. Ilmeisesti Procopeelle hengen asiat olivat kuitenkin tärkeitä, koska hän testamenttasi 1.000 markkaa pesämunaksi Someron kirkolle urkujen hankkimiseksi seurakunnalle.

Sarjan tilan navetassa on pidetty lypsykarjaa ja nuortakarjaa. Vuonna 1976 navettarakennus muutettiin 40 emakon sikalaksi. Nykyään navetta toimii varastona.

Vanhoista ajoista muistuttavat vielä 150 vuotta vanha kuusi-aita ja tietä reunustava jalopuulehtikuja lehmuk-sista, saarnista, vaahteroista, tammista ja jalavista. Eino Purtsi on näitä maisemia katsellut 60 vuoden ajan pienestä pojannassikasta asti. Hän muistaa vielä helteiset ja työntäyteiset kesäpäivät lapsuudestaan.

Sarjan empiretyylinen päärakennus 1800-luvun loppuvuosilta. – Kuva Eino Purtsi.

Kimalan kivinavetat – saviseudun ihme

Joulumyrsky paljasti salaisuuden!

Kimalan kartanoiden Konsinin ja Avellanin vanhat peräkkäin olevat kivinavetat. – Kuva Juhani Lakio.

Kimalassa seisoo jyrkästi paikoillaan kaksi suurta kivinavetta alueella, joka on tunnettu savisista peltolakeuksistaan. Mutta jossa ei näy ainoatakaan kalliota!

Miten noin linnamaisen jyhkeät rakennukset on 1800-luvun puolivälissä rakennettu ja mistä tonnien painoiset luonnonkivijärkäleet on saatu? Ja vielä kaksi lähes samanlaista rinnakkain. Minkälainen kivimiesryhmä onkaan työhön tarvittu, ja kuinka paljon käsiä, jalkoja tai peräti ihmishenkiä on menetetty, ennen kuin työ on saatu valmiiksi? Tapanimyrsky paljasti ainakin osan salaisuuksista!

Maria Avellan, o.s. Walzer, rakensi yhdessä poikansa Johan Viktorin kanssa itselleen asuinrakennuksen Kimalan kartanon vanhan

päärakennuksen viereen myytyään puolet kartanosta Konsineille 1846. Uusi talo

valmistui 1851 ja samana vuonna Johan Viktor sai kartanon Avellanien puolen

isännyyden. Heti uuden talon valmistuttua nuori isäntä alkoi rakentaa mittavaa ki-

Sisäkuva kivinavetan kalkitusta sisäseinästä. – Kuva Sauli Kaipainen.

Konsinin kartanon päärakennus. – Kuva Juhani Lakio.

vinavettaa tien yläpuolelle, jossa oli aiemmin ollut vain puisia navettarakennuksia. Konsinien puolelle rakennettiin myöhemmin, ilmeisesti 1860–70-luvulla toinen lähes samanlainen navetta saman kivimiesryhmän urakoimana.

Yllättävää asiassa on rakennusten kiviaineksen saannin lisäksi se, että kummankaan navetan rakentamisesta ei löydy tuon ajan asiakirjoista mitään mainintaa. Avellanien uusi päärakennus, joka oli mittavuudeltaan samaa luokkaa, on sen sijaan dokumentoitu piirustuksia myöten hyvinkin tarkkaan. Samoin muut tilusjärjestelyt ja rajankäynnit aina puutarha-aitoja ja marjapensaita myöten.

Miksi kivilouhetta on kaksi rinnakkain, selittää se, että Kimalan kartano oli kaksoiskartano, jonka toisen puolen omistivat Konsinit ja toisen Avellanit. 1800-luvulla kartanoon kuului paljon peltoa, pääasiassa heinäniittyä, paljon karjaa ja torpparit, jotka tekivät tilan työt. Karjaa mahtui kumpaankin navettaan 20 lypsävää sekä nuorikarja, hevoset, siat ja siipikarja. Parsipaikkoja Avellanin navetassa oli vielä 1960-luvulla 40 ja karjaa 10 lehmää. Talli kahdeksalle he-

voselle oli navetan päädyssä. Avellanin navettaan valettiin betonilattia jo 1930-luvulla. Konsinien navetassa on maapohjan päälle rakennettu osittainen puulattia. Karjan ja muidenkin eläinten pito loppui kummassakin navetassa ajat sitten ja tänä päivänä rakennukset ovat konehalli- ja varastokäytössä. Konsinien puolen omistavat Lavikaiset, ja Avellanien puoli on edelleen Avellan-sukuisten Lakioiden hallussa.

Mistä ihmeestä 1,5 metrin paksuisten seinien valtavat kivenjätkäleet sitten saatiin? Ja miten ne nostettiin paikoilleen?

Perimätiedon mukaan kiviä olisi tuotu talvikeleillä jopa Kiikalasta asti. Yhteen rekeen yksi lohkar. 20 x 40 metrin kokoiseen rakennukseen, jonka seinä on neljä metriä korkea, tarvitaan noin 400 lohkar. Eli kahteen navettaan väliseinineen lähes 1.000. Ja vielä piti nostaa ja sovittaa kivet seinään. Tuntuu käsittämättömältä urakalta 1800-luvun tekniikoilla! Käytettävissä olivat vain käsivoimat ja hevoset. Kiikala-teoriaa puoltaa lisäksi se, että lohkariden väriskaala on erittäin laaja, harmaasta punaisen kautta mustaan asti.

osittaisen vastauksen. Kimalan navettojen takana on korkea mäki, jonka laelle ja etelänpuoleiseen rinteeseen myrsky pahiten iski, kaataen puita juurineen. Ja mitä juurakoiden alta paljastuikaan: selviä suorakulmaisia louhoksen jälkiä ja teräväkulmaista kivisilppua. Alue oli 150 vuoden aikana kasvanut täysin umpeen, mutta koska kallion päällä oli pintamaata niukasti ja juuret löyhässä, puita kaatui eniten juuri sieltä, mistä oli louhittu aikoinaan kiveä. Pintalouhintaa oli vuosien kuluessa maatonut niin hyvin, ettei paikkaan ollut osannut kiinnittää huomiota aiemmin.

Kunnon kivimieshän näkee, mihin suuntaan kallio lohkeaa, ja tätä taitoa on ollut navettakivien louhijoilla. Kimalan Lerpakassa on tänä päivänäkin Kivimikko-niminen talo, jossa yksi näistä mesta-

Joulunpyhien myrsky paljasti kivilouhoksen jälkiä.

Raskaiden lohkareiden nostaminen ja sovittaminen paikoilleen onkin ollut oma taitolajinsa.

reista on asunut 1800-luvulla. Kun lohkare oli saatu irti, mäeltä oli navetan viereen sopivan loiva myötämäki, johon kivipala kulki ilman hevosvoimia, ainakin talvella.

Se, miten yhden–kahden tonnin painoiset lohkareet nostettiin seinälle ja sovitetiin paikoilleen, onkin sitten jo oma taitolajinsa. Olisiko hiekkaperäisellä maalla käytetty jonkinlaista maasiltaa? Tietysti jyrkävahirsinen pukinosturikin on mahdollinen. Entä sitten, jos lohkare onkin keikahtanut? Kysymyksiä riittää.

1950-luvulle tultaessa toinen navetoista oli karjalaistaustaisella Toukkarin perheellä ja toinen kuului Anna Avellanille. Mieleeni on jäänyt erityisesti Aarne Toukkarin, muolaalaisen perinteen mukainen pääsiäiskeinu. Pitkä ja jyrkävahirsinen lankku kiinnitettiin paksuilla köysillä kummastakin päästä navetan kattohirteen. Keinuun mahtui istumaan viisi–kuusi pienempää lasta ja lankun peräpäässä seisoj joku isompi poika antamassa vauhtia. Voi sitä riemua, kun lankun pää saatiin jysähtämään kattoon.

Aika hurjia olivat lasten leikit tuohon aikaan.

Anna Avellanin intohimo ja elämäntyö oli ayrshire-karja. Navetassa oli 10–12 lypsävää ja kaikki niin sanottuja kantakirjalehmiä ja nuorikarja päälle. Annan toinen suuri saavutus oli koko valtavan navettavintin uusiminen kesällä 1950. Nykyisen Lavikaisten talon paikalla oli silloin kenttäsiirkeli, jolla oli saatu juuri sahattua siirtolaisten puutavarat. Sitten saatiin vielä navetan vintin jyrkät kattorakenteet. Sidospulttejakaan ei saanut rautakaupasta vaan ne piti se-

pän takoa. Työ tehtiin yhden kesän aikana lehmien ollessa laitumella. Työporukkaan kuului 20 miestä mestarinaaan saarentaalainen Frosterus. Vesi navettaan tuli omalla painollaan mäen rinteessä olevasta lähteestä, jonne johti joskus 1930-luvulla vedetty maanalainen rautaputki. Navetassa oli suuri betonisäiliö ja kun vesi loris ympäri vuorokauden kesät talvet, riitti se koko monikymmenpäisen karjan tarpeisiin. Hyvävetinen lähde se oli.

Tämän tarinan kirjoittaja on istunut navetan nurkilla moninaisia tunteja ihaillessa jyhkeän kivilinnansa valtaviin lohkareiden kauniita värejä ja miettimässä sitä uskoma-tonta työtä ja taitoa, mitä rakentaminen on 1850-luvulla vaatinut. Toisaalta muistelen myös kaiholla niitä 1950-luvun vuosia, jolloin navetta oli täynnä elämää ja kuljin koulupoikana suurisarvisia sonneja varoen navetan perälle silittämään vasikoita. Vuoden kohokohta oli silloin aina se toukokuinen päivä, jolloin navetan ovet avattiin ja lehmät ryntäsivät keväistä riemua täynnä häntä suorana kohti kesän vihreitä laitumia. Kuinka monia tarinoita nämä Kimalan kivilavetat paksujen seinänsä sisälle kätkevätkään.

Kivinavetan pääty.

Yksityiskohta kivilavetan holvauksesta. – Kuva Sauli Kaipainen.

Vanhat, rakkaat naapurini

Kuvassa näkyy Lehtimäen tie, jonka varrella oikealla ylhäällä on Palomäki. Samalta kohdalta lähtee metsään tie Vuorelle. Oikeassa alakulmassa Metsävatajan metsäinen kallio, oikealle lähtevä tie vie Ojalaan, kirjoittajan kotiin, keskellä kuvaa on Kotikoski, pihametsikön edessä virtaa Ruokjoki. – Kuva Tauno Salmisen.

Muistelen kotiani Pitkäjärven Ojalaa ja naapureitamme 1930–40-luvulla. Elimme kaikessa rauhassa kodeissamme. Elämämme kohokohtia olivat ehtookylässä käynnit naapuritaloissa ja kesäaikaan erilaiset talkoot, niin kuin heinän kasausta, elotalkoot, perunan nosto ja puiminen. Naapurien kanssa siihen aikaan oltiin paljon enemmän kanssakäymisessä kuin nykyään. Muusta maailmasta ei ollut paljon tietoa, ei ollut puhelinta, ei juurikaan sanomalehtiä, eikä ollut sähköä, jotta olisi voinut kuunnella radiota. Jotain tietoja suuresta maailmasta sentään kuultiin, sekin että

Englannin kuningas luopui kruunusta rakkauden tähden ja Ester Toivosesta tuli Miss Eurooppa. Kuinka monen somerolaisen ja somerniemeläisen sukulainen hän olikaan sukunimen perusteella.

Pitkäjärven halki virtaa Ruokjoki. Sen varrella oli kotini lähimmät naapurit, Väliniittu, Metsävataja ja Kotikoski. Väliniittu oli lähimpänä ja siellä useimmin kävimme kylässä, vaikka jouduimme kulkemaan vain huonoa polkua Ruokjoen vartta pitkin. Joki oli kyllä vain oja, joka kuivalla kesällä oli ihan kapea, mutta sadekausina se levisi melkoiseksi joeksi. Talvella, kun oja jäättyi,

Ojalan perhe, vasemmalla Nestori sylissä Kaino, Annikki ja Aino sylissä Aili. Perheen sukunimi oli Leppä. – Kuva Olli Salmisen.

Åvikin kartanon ensimmäinen traktori vuonna 1920. Henkilöt vasemmalta seppä Hakanen, Severi Nuormaa, August Haggren, hänen poikansa Nisse, traktorin pukilla Kustaa Salminen, Akseli Merimaa, Väinö Salminen ja sepän apulainen Svedberg.

– Kuva Somero-Seuran kuva-arkistosta.

oli hauska liukua sitä pitkin potkukelkalla. Isot pojat tekivät luistimia niin, että puukalikoihin kiinnitettiin vanha sahanterä ja ne kiinnitettiin jotenkin kengänpohjiin.

Väliniitun isäntä Kustaa Salminen oli pitkä, hoikka, iloinen mies, joka kertoi hauskoja tarinoita ja poltti väärävirtista piippua. Hän oli maanviljelijä ja erikoisen kätevä hoitelemaan koneita ja sai ne kaikki toimimaan. Hänet oli kutsuttu paikalle silloinkin, kun Åvikin kartanon ensimmäistä traktoria käynnistettiin. Kaiken lisäksi hän oli sahuri ja kävi töissä Sillanpään sahalla. Mari, hänen vaimonsa, oli taitava ruuanlaittaja; sitä hän saikin harrastaa, sillä Väliniitussa oli neljä poikaa: Väinö, Ville, Kalle ja Matti sekä kolme tytärtä: Lempi, Eeva ja Aili. Meillä neljällä oli kaikilla Väliniitussa ikätoveri, paitsi meistä nuorimmainen kaverasi tyttärentyttären kanssa.

Muihin naapureihin pääsi kärrytietä pitkin. Menimme äidin kanssa usein Palomäen tupaan ehtookylään. Isäntä Väinö Oksanen oli hauska velikulka ja emäntä Elviira oli seurallinen ja vieraanvarainen.

Hän keitti vahvaa kahvia ja pöydässä oli aina korkeaa pulapitkoa. Hän opetti tyttärensä Veeran ja Elvinkin hyviksi ruuanlaittajiksi ja leipojiksi. Kun Palomäessä leivottiin, saivat naapurit lämpimäisiä.

Heillä vieraili usein sukulaisia Kosken puolelta, mistä he itsekin olivat muuttaneet Palomäkeen. Nimipäivät juhlittiin ja vieraita oli paljon ja tanssittiinkin. Pelimannia ei tarvinnut etsiä; Väinö itse otti kaksirivisen haitarinsa ja soitti valssit ja polkat. Jos ei väki heti lähtenyt tanssimaan hän sanoi: ”Em mää sit viitti soittaat, kun ei kukkaan tanssakkani.” Elviira oli aina ystävällinen ja kehui kaikkia. Jos hän tuli katsomaan vaikka maton kutomista, sanoi hän jo eteisessä: ”Ai ai, kun on nätti!”

Metsävataja oli kauppatalona pitkän aikaa. Minun muistini aikana siellä asui Signe ja Jussi Alakylä lapsineen. Heidän nimensä olivat Paavo, Pentti, Briitta, Heikki, Eila, Kaarina. Briitta oli ystäväni ja Alakylän pihalla leikimme ”karttua”. Huudettiin: ”Karttu on koton, miehet on mettäs, täytyy lähteet hakemaan.” Talvella hiih-

dettiin porukalla ja kun talo sijaitsi mäen vieressä, pojat tekivät hyppyrin rinteeseen. He kilpailivat, kuka hyppäisi pisimmälle ja meidän Briittan

Vasemmalla Väliniitun Aili ja Ojalan Aili.

– Kuva Outi Tupalan.

kanssa täytyi olla katsomassa. Kerran Väliniitun Ville kaatui hyppyrissä ja katkaisi kätensä.

Alakylät muuttivat Piikkiöön vuonna 1937 tai -38.

Palomäen kalliolla Ville Toikka, Elvi Oksanen, Arvo Oksanen, Annikki Lehtonen ja Martti Vuori.

Vuoren perhe Vihtorin haudalla huhtikuussa vuonna 1943: Terttu, Niilo, Alli, äiti Elina, Toini, Martti, Hannes ja Mirja.

– Kuva Maili Vuoren.

Alakylän perhe. Edessä Veikko, Heikki, äiti Signe, sylissä Kaarina ja Eila. Takana Pentti, Paavo ja Brita.

– Kuva Olli Salmisen.

Heikkilät tulivat tilalle Metsävatajaan, mutta eivät viihtyneet kuin pari vuotta. Sotien aikana siinä asuivat Raunistot. Seuraavaksi talon osti Arvi Inkivaara. Hän oli poikamies, mutta hänen sisarensa sievä Elli hoiteli hänen talouttaan. Elli tutustui seudun nuoreen väkeen ja taisi häiritä kylän riiuuparien suhteita, niin olen muistavinani.

Sitten Aili Nieminen tuli Arvin emännöitsijäksi, eikä aikaakaan, kun hänestä tuli emäntä Metsävatajaan. Kyläläisten mieliä järkytti heidän tyttärensä Leenan tapaturmainen menehtyminen. Heille syntyi sitten vielä Jorma, joka nyt isännöi Metsävatajaa.

Siihen aikaan oli joka talossa muutama lehmä, joita laidunnettiin pelloilla. Piikkilanka-aidat hajosivat helposti ja lehmät pääsivät naapurien viljapeltoon sotkemaan. Sanomista siitä tuli naapurien kesken. Jokainen vähätteli oman karjansa tekemiä vahinkoja. Kerran pääsi Metsävatajankin lehmät karkuun, mutta Ailin puheiden mukaan ne kävelivät niin nättisti piennarta pitkin.

Vuoren talon peltoa ja lato näkyivät kotini ikkunaan, mutta asuinrakennus ja piharakennukset jäivät metsän taakse. Vihtori ja Elina Vuori asuivat siellä. Heillä oli neljä

tytärtä, Toini, Alli, Mirja ja Terttu, sekä kolme poikaa, Hannes, Niilo ja Martti. Mirjan kanssa olimme samanikäisiä ja kävimme yhdessä Pitkäjärven koulua. Vanhimmat tyttäret ja veljet olivat melkein aikuisia ja järjestivät kotonaan nurkkatansseja, eikä tanssilattian pienuus haitannut. Vuori oli suosittu kyläpaikka, heillä ”kulkevaisetkin”, kuten esimerkiksi kulkukauppiat ja sällit saivat yösjän.

Vihtori sairasti sokeritautia, joka väsytti häntä kovin. Kerran Elina vei Vihtorille kahvia pelloille ja löysi tämän nukkumasta työnsä vieressä. Kyläläisiä se vähän huvitti, kun he eivät tietäneet, mitä tauti aiheutti. Vihtori piti makeasta, hänen herkkunsa oli määmmi, jonka runsas syöminen aiheutti kuoleman.

Kotikoski oli aivan tien vieressä pienellä kumpareella. Nimensä talo oli saanut koskesta, joka kohisi aikoihin varsinkin ”ison veten aikaan” aivan talon nurkalla ja siinä oli mylly. Kotikoskella vaihtuivat asukkaat ollessani alakoulu-ikäinen. Kalle ja Hilma Nurmi lastensa Kertun ja Onnin kanssa muuttivat pois. Minulta menivät hyvä leikkipaikka ja Kerttu. Tilalle tulivat Frans Filander tyttärensä Tuovin ja vävynsä Väinö Salmisen kanssa sekä pojat Tauno ja Olli, jotka olivat

Aili Inkivaara ja Arvi Inkivaara. – Kuvat Jorma Inkivaaran.

minua paljon nuorempia.

Tuovi oli hiljainen ja mukava, joka puhuessaan välillä heläytti lyhyen naurun. Hän oli lukutoukka, niin kuin itsekin olin kova lukemaan. Tuovi sai kirjoja Turussa asuvalta tädiltään Siiriltä ja lainasi kirjoja minullekin. Luin niitä välillä salaakin, koska äidin mielestä aika meni hukkaan lukemisessa, hänen mielestään olisi aina vaan pitänyt tehdä töitä. Siihen aikaan eivät miehet tehneet navettatöitä, mutta Väinö teki poikkeuksen ja auttoi Tuovia aamuaskareilla. Tuovi leipoi hiivaleipää aina aamuvarkaisella, ainakin keuhalla aamukosteuden aikaan, etteivät kipinät sytyttäisi pärekattoa palamaan. Ennen

puolta päivää hän tuli jo tuomaan lämpimäisiä, ja kylä oli hyvää.

Kun pojat kasvoivat, niin Tuovi kutoi harmaita villasukkia jokaiselle. Väinö alkoi syyttää, että pojat ottavat aina hänen sukkansa ja sekoittavat parit. Tuovi ompeli sukkiin kirjaimet; Taunon sukkiin T, Ollin O ja Väinön V, etteivät sukat enää menisi sekaisin. Yhtenä aamuna pojat eivät löytäneet omia parejaan ja tarkastivat isä-Väinön jalkaansa vetämät sukat. Väinöllä oli toisessa sukassa O ja toisessa T.

Jokaisesta talosta muistuvat omat hauskat juttunsa, jotka jo alkavat painua unholaan. Vielä niitä mielessäni kertailen istuessani yksin täällä Karjalohjalla.

Kanoja ruokkimassa Tuovi, Tauno ja Olli Salminen.

– Kuva Tauno Salmisen.

Muistelmia Vilukselan Murtolan tilalta vuosina 1930–1950

Murtolan tila Vilukselassa. – Kuva Sanna Elorannan.

Murtolan tilaa isännöi Kalle Hurme, entinen nimi Setälä, sekä vaimo Aina Hurme. Lapsia heillä oli viisi: Saara, Arvo, Armas, Helvi ja Martti. Minä olen Salme Kortelammi o.s. Setälä. Kalle oli äitini veli. Eno vaimoineen otti minut kasvattilapiseksi, koska äidilläni oli monta lasta. Olen kaksospuolikas, kaksossisko oli Kerttu. Hän joutui kasvatiksi Sorvaston Ojalaan. Olimme silloin yhdeksän kuukauden ikäisiä kun meidät erotettiin. Sen jälkeen emme toisiamme nähneet.

Lapsena Murtolassa sain hyvän hoidon, sain käydä koulua ja kaiken mitä tarvitsin. Helvi oli minulle hyvin rakas ja tärkeä. Teimme kaikenlaisia askareita yhdessä: navettatöitä, käsitöitä, leipomuksia, makaraa ja siirappia. Mamma oli hyvä opastaja.

Helvi kävi nuorena tansseissa Havuharjulla, Kertun-

salossa ja monessa muussa huvipaikassa. Saara avioitui ja muutti miehensä kotiin. Kalle-eno sairasti pahaa nivelreumaa. Hän oli jonkin aikaa Paimion Luonnonparantolassakin hoidettavana, ja oli aika hyvässä kunnossa kun sieltä tuli. Ei aikaakaan kun hän sairastui pahemmin, ilmeisesti vatsasyöpään. Hän meni Turun lääninsairaalaan, jossa lääkärit totesivat, ettei leikkauskaan olisi mahdollinen. Mutta Kalle vain vaati leikkausta ja leikkauspöydälle hän sitten kuoli.

Tuli talvisota ja koulut suljettiin. Olin silloin kymmenvuotias. Murtolan pojat eivät vielä sotaan joutuneet. Saaran mies joutui. Heillä oli pieni tyttö, kaksivuotias Sanna. Saara pyysi minua sinne joksikin aikaa, koska hänen täytyi toimittaa asioita Joensuussa. Olin siellä muutamaksi useamman viikon.

Sodan loputtua tulin takaisin Murtolaan ja koulukin alkoi taas. Koulumatkaa oli kuusi kilometriä. Talvella oli kurjaa, kun oli paljon lunta ja useana aamuna oli pakkastakin yli 40 astetta.

Rauhaa ei kauaa kestänyt, kun alkoi jatkosota. Silloin joutuivat Murtolan pojatkin sotaan. Mamma, Helvi ja minä jäimme kolmisiin. Ei mennyt kauan aikaa, kun pappi toi suruviestin Arvon kaatumisesta Syvärillä. Viimeisessä kirjeessään äidilleen Arvo kirjoitti: ”Täällä on niin kovat paikat, että on ihme jos täältä hengissä selviää.”

Tuli toiset hautajaiset vähän ajan sisällä. Ensin isä, sitten poika: surua surun päälle. Mammalla ja Helvillä oli valtava ikävä ja varmaan toisillakin sisaruksilla. Ymmärsin oikein hyvin koska minuakin suretti. Yritin olla apuna kaikessa työssä, mihin

vain pystyin. Kun tuli kesä ja koulun kesäloma, meille Helvin kanssa riitti työtä. Yhdessä kävimme myllyssä ja joka aamu sekä ilta lypsillä. Lehmät olivat kesäisin Munitun sivutilalla. Lypsy alkoi aikaisin aamulla, että maito ehti meijeriin.

Helvi kirjoitteli kirjeitä sotapojille ja oli ahkerassa

Martti Hurme.
– Kuva Sanna Elorannan.

Armas Hurme.
– Kuva Terttu Aromaan.

kirjeenvaihdossa veljiensäkin kanssa. Paketteja hän myös lähetti tämän tästä. Postitointi oli Halmeen kaupalla Pitkäjärvellä. Meijerivuorolaan viikon välein hän vei kirjeet ja paketit postiin.

Helvi oli käsityöihminen, joka kutoi, karstasi, kehräsi ja ompeli. Minäkin opin siinä samalla. Tykkäsin karstata villaa hahtuviksi, joista Helvi tai mamma kehräsivät lankaa, josta teimme sukkia, käsineitä, villapaitoja ja kaulaliinoja. Joka kesä oli pellavaa kasvamassa, josta monien työvaiheiden jälkeen tehtiin kangaspuissa monenlaisia kankaita, kuten pöytäliina- ja pyyheliinakangasta.

Pula-aikana kaikki täytyi tehdä itse. Tuotteista piti luovuttaa kansanhuoltoon esimerkiksi kananmunia, viljaa ja jopa heiniä. Muistan kun Helvin kanssa talvella vietiin iso heinäkuorma Ypäjän ratsutalleille kun tuli sellainen määräys. Siellä oli venäläisiä vankeja töissä. Ne ihmettelivät meidän hevostamme. Se oli vanha harmaa-valkoinen Pekka-ruuna. Se oli hevonen, joka ei antanut rapata eikä harjata itseään. Jos yritti, niin se potki niin että humisi. Ypäjän talleilla oli väritään samanlainen hevonen, Noak. Vanki sanoi

toiselle: ”Tuo on samanlainen kuin Noak.” Toinen näytti sormellaan Pekan likaisia kankuja. Ymmärsimme mitä he tarkoittivat ja sanoimme, ettei se anna puhdistaa, se potkaisee. Toinen vanki meni Pekan luo muka taputtamaan sitä. Pekkapa suuttui ja potkaisi niin että kolisi, ja samalla aisa meni poikki. Meitä harmitti kun aisa meni pahasti risoille. Sattui olemaan sen verran narua mukana että saimme nivottua sitä aisan ympärille niin, ettei se kokonaan katkenut. Se auttoi ja tulimmekin kotiin aika haipakkaa. Eräs myllymies sattui ajelemaan meidän edelläämme. Pekka oli sellainen hevonen, että jos joku toinen hevonen meni edellä vaikka kuinka lujaa, se yritti sitä saavuttaa. Muuten se oli laiska kuin mikäkin jöösi.

Helvi oli innokas lukemaan. Hänelle tuli Sirpale, Perjantai ja Nyyrikki, joista hän leikkasi jatkokertomusosat ja kokosi niistä kirjoja. Myöhemmin hänelle tuli myös Regina. Sunnuntaisin hän ehti niitä lukea, sillä arkena tehtiin töitä.

Navetan ja tallin lantala oli aika ajoin tyhjennettävä. Teimme lantakuormia parirekien päällä oleviin hiekkalavoihin ja ajoimme ne Munitun pellolle isoihin kasoihin, jotka sitten keväällä levitettiin. Kerran otettiin naapurin mies ajamaan lantaa, kun ei aina muiden töiden tai asioiden takia itse ehditty. Hän oli sellainen kuski, että teki lantakasat keskelle ojaan. Silloin oli kyllä paksulta lunta, mutta olisi hänen pitänyt ottaa selvää, missä kohtaa on sarka ja missä oja. Keväällä kun Helvin kanssa menimme levittämään kasoja, oli tosi kova työ onkia lanta pois ojasta. Saimme vielä Hyrsynkulman naisilta ”kehut”. Näimme ja kuulumme kun kaksi naista meni pyörillään siitä tietä pitkin, ilmeisesti Urpolan kauppaan. Kuului hyvin kun ne sanoivat:

”Kyllä näkkee että naiset on ollu asialla kun läjät on ojas- sa.” Sekös meitä kismitti, kun asia ei ollut niin kuin luulivat. Se vaan harmitti, kun toisen moka tuli meidän syyksi. Eipä samaa miestä otettu toista kertaa lantaa ajamaan.

Kun kävin kuudetta vuotta koulua, sain keväällä ennen koulun loppua kaksi viikkoa vapaata kesätöitä varten. Helvin kanssa selvisimme niistä oikein hyvin. Sitten tulivat koulun päättäjäiset ja kevätjuhla. Eikä minulla ollut mitään sellaista vaatetta, että olisin kehdannut mennä juhlaan. Niinpä kysyin: ”Mitä mä puen päälleni? Kaikki toiset tytöt varmaan ovat hienoissa vaatteissa.” Helvi haki vaatevarastostaan vihreän samettipuseron ja mustan puolihameen ja sanoi, että jos ne vaan sopivat, niin saat lainaksi. Minä sovitin niitä ja ne olivat ihan kun minulle tehty. Se oli tosi kaunis asu. Olin onnellinen kun menin kevätjuhlaan, ei tarvinnut hävetä. Opettaja oli antanut runon, joka minun täytyi siellä lausua. Sen minä opettelin niin hyvin, että vieläkin sen muistan.

Kun päästötodistukset oli jaettu, saimme lähteä kotiin. Olin tyytyväinen kun kuu- den kilometrin edestakainen ramppaaminen loppui. Teimme Helvin kanssa töitä niin kuin ennenkin, heinätyöt ja syystyöt. Kävimme poimimassa mustikoita ja puolukoita. Puolukat survottiin puusaa- viin talven varalle. Kun sato oli korjattu pelloilta, perunat ja juurikasvit nostettu, alkoivat syyskynöt. Siihen Murtolessa otettiin vierasta työvoimaa. Minä kyntelin jonkin verran, oli vähän epätasainen hevospari, vanha Pekka ja nuori Vesa. Sisulla minä yhden kappaleen kyntelin.

Taas tuli talvi. Tehtiin Helvin kanssa melkein kaikki työt yhdessä. Mamma teki meille ruokaa; hän oli taitava ruuanlaittaja. Minä en tykännyt koskaan keittiötöistä, mutta karjanhoidosta ja hevoshommista tykkäsin. Hiihtäminen oli mukavaa ja hiihdimme harva se päivä niin kauan kuin keliä riitti.

Viimein sota loppui ja tuli rauha. Miehet pääsivät kotiin sieltä jostakin. Armas tuli Karjalan Säkkiärveltä ja Martti

Saara ja Helvi Hurme. – Kuva Terttu Aromaan.

Lapista, josta hän viimeksi joutui ajamaan pois saksalaisia. Meille naisille tuli suuri helpotus, etenkin Helville, joka oli joutunut hoitamaan valtavan työtaakan lisäksi kaikki talon asiat. Virkku-hevonen pääsi kotiin, oli laiha ja arpia täynnä, mutta pian se virkistyi ja pulskistui. Armas ja Martti aloittivat vauhdilla työn touhut, ahkeria kun olivat aina olleet ennenkin. He menivät ensimmäiseksi Munittun sivutilalle hakkaamaan polttopuita, joita ajoivat hevospelillä suuret röykkiöt puuvajan taakse. Oli kotoinen homma pilkkoa niitä pieniksi muitten töitten välillä. Me Helvin kanssa olimme mukana peltotöissä: heinä- ja elopellolla, perunannostossa ja puintitöissä. Kävimme vielä naapurienkin perunannostossa ja puinneissa. Talvella navettatöiden lisäksi tehtiin käsitöitä, neulottiin kuviollisia lapasia ja sormikkaita, ne kun olivat silloin kysyttyjä. Naapurit halusivat ostaa ja me teimme minkä ehdimme. Ei niistä paljoa tienannut, mutta sai vähän taskurahaa.

Kevätyöt vuonna 1945 olivat alkamassa. Kylvimme juurikasvien ja kukkien siemeniä. Miehet touhusivat pelloilla. Me olimme istuttamassa perunoita. Lehmät pääsivät pian kesälaitumelleen sivutilalle Munittuun. Helvin kanssa kävimme siellä niitä aamuin illoin lypsämässä. Tonkka ja lypsyämpärit käsikärryille ja menoksi.

Olin täyttänyt joulukuussa 15 vuotta. Rippikoulu alkoi toukokuussa. Sitä käytiin neljä viikkoa ja konfirmaatio oli juhannuksena. Oli niin tiukkaa aikaa, ettei rippipukuakaan saanut. Helvi oli kiltti ja lainasi mustan lenkinsä minulle. Tyttöjä oli 96, toisilla oli valkoinen ja toisilla musta puku, noin puolet kumpiakkin. Tunsin itseni hyvin yksinäiseksi, kun kukaan ei onnitellut eikä tuonut kukkia. Äiti ei koskaan mitään välittänyt, olinko ole-

Sanna Suominen ja Salme Setälä, myöhemmin Salme Kortelammi. – Kuva Sanna Elorannan.

massa vai en. Pääsin ripille siinä kuin toisetkin tytöt.

Naapurissa oli kaksi noin samanikäistä tyttöä. Kävimme vuorotellen kylässä, ja meillä oli välillä oikein hauskaa. Toinen naapurin tyttö pääsi sentraalin hoitajaksi Vilukselan Kepsulle, jonne kerran menimme häntä katsomaan.

Meidän teki mieli mennä Pitkäjärven Työväentalolle ohjelmallisiin iltamiin. Iltaerien ohjelmassa oli näytelmä ”Linnaisten vihreä kamari”. Seisoimme ovenpielessä. Ovelta tuli eräs nainen, tuuppasi meitä ja möläytti suureen ääneen loukkaavasti jotain, mitä en tässä viitsi kertoa. Ihmiset katsoivat ja minä häpesin niin, että olisin halunnut olla näkymätön. Ei halpa-arvoisuuttani olisi tarvinnut suureen ääneen toittottaa. Olin saanut kärsiä siitä muutenkin tarpeeksi, etenkin kouluaikana. Kului pitkä aika, ennen kuin uskalsin mennä minnekään. Minusta tuli joksikin aikaa arka ja sulkeutunut, koska olin haavoittuvassa iässä. Elämä jatkui ja työn touhu. Enää en

välittänyt ihmisten sanomisista. Päätin antaa sanan sanasta, ilkeimmästä kaksi, kirosanan höystämänä takaisin. Siihen loppui ilkeily. Takana päin varmaan haukuttiin.

Olin noin 16-vuotias kun Helvi sairastui vakavasti ja joutui sairaalaan. Helvi oli iloinen nähdessään minut. Helvi pääsi pois sairaalasta ja kaikki oli taas entisellään. Entistä hiljaisempi Helvi kyllä oli. Hän ei koskaan kertonut huolistaan ja murheistaan kenellekään. Niitä hänellä varmaan oli ja liian työn aiheuttamaa stressiä. Lisäksi isän ja veljen kuolemasta aiheutunut suru saattoi aiheuttaa sairastumisen.

17-vuotiaana kävin naapurin tyttöjen kanssa useasti iltamissa ja tansseissa. Mukavan matkan päähän rakennettiin urheiluseura Sisun tanssilava Hyrsynkulmalle. Lavoja tehtiin vähän joka puolella, se oli muotivillitys. Tyttöjen kanssa kävimme Hyrsynlavalla aina kun siellä oli tanssit. Helvi ei lähtenyt mukaan. Vaikka pyysimme hän sanoi vain, että hän on jo vanha eikä kiinnosta

ja jäi mamman kanssa kotiin. Pojatkin kävivät lavalla, se oli suosittu paikka ja ihmisiä oli aina paljon.

Lavatansseista minäkin löysin mieheni, hän oli ”Karlala poikii”. Olimme aina viikonloppuisin yhdessä. Pyhäisin kuljimme aina Munittun kukkulalla, koska se oli aurinkoinen ja lämmin paikka. Ei siellä voinut olla kuin kesäisin; syksyllä loppuivat lavatanssitkin.

Syksy ja talvi menivät työn touhuissa niin kuin ennenkin. (Aika kului nopeasti, pian oltiin taas keväässä.) Keväällä pääsiäisen aikaan mamma olisi halunnut mennä saunaan mutta ei enää jaksanut, vaan nukahti keinutuoliin. Helville ja pojille tuli hautajaisten valmistelu ja suruaika, myös Saarelle ja hänen perheelleen. Ikävä minullakin oli kasvatusäitiä, hyvää ihmistä.

Olin vielä Murtolassa mentyäni Pentin kanssa vihille sekä jonkin aikaa pidempäänkin, koska odotin lasta. Pirjo-tyttö syntyi Murtolassa 1950 ja pikkuveli Veijo vuotta myöhemmin. Pentti vei meidät kotiinsa, kun Pirjo oli parin kuukauden ikäinen. Oli kamala paikka, kun jouduin anopin ja appiukon arvosteltavaksi. Suoraan sanoen pelkäsin heitä, ennen kuin aloin tottua. Pian me toisiimme totuimme. Sain Murtolasta mukaani lehmän ja lampaan. Helvi ja pojat antoivat meille monenlaista apua rakennusvaiheen aikana. Olin onnellinen siitä, että olin saanut vastuuntuntoisen miehen, eikä käynyt niin kuin äidille. Kaikki lapset ovat nykyään samanarvoisia, ovat he sitten syntyneet avioliitossa tai sen ulkopuolella. Enää ei olla niin tiukkaipioja kuin ennen.

Minulla oli hyvä kasvatuskoti, mistä olen ikuisesti kiitollinen.

Salmen muistelot Someron Joulun ovat koonneet Saaran tytär Sanna Eloranta ja Martin tytär Terttu Aromaa.

Hivjää ja rohrint

Pellavan vetäjät: vedetyt pellavakouralliset ristikkäin kasoissa etualalla.

– Kuva Kustaa Vilkkunan *Työ ja ilonpito* -kirjasta.

Mun täytyy häpjäksin tunnustaa, et ommain kokemustein kautta hankittuu viisaut mul ei pellavast paljoo ol, muuta kun mitä saunanovest olen nähny, kun Jaatilan naisväki on ollu lihtaushommis. Hei juur on olleekkin torellissii pellavapesialistei. Kuuma tuak-sunen ilma löyhäätti ovest vastaan, ja muijain hartjoil oli paksultas päistärei. Muttei kenenkään mieleen tullu lopettaat ennenkun kaikki oli saatu lihrattuut.

Pellava on iankaikkisen vanha hyätykasvi, ja sen kasvatuksen konstit on näil Someronkin lakjoil osattu mailman sivun. Liika jäykäst savimaasta se ei ol tykänny, mut savimultamaat ja jokiluhrat, niis on ollu pellavan kannalt oikja meininki. ”Pellava tuntee hyvän maan kaipauksen”, sano ennen vanhaan Korrin mamma.

Kun tuomi kukosti, lähti

miesväki pellavankylvöl. Joku kylve puol, joku toinen koko tynnärin. Usseen talon piikoilkin oli oma piäni pellavamaa; se kuulus heitin parseeleisas. Turust saatiin siäment, jossei ittel ollu. Ilman tartti olla tyven

kun kylvettiin eikä saanu pittää mekkalaa. – Onks ny pellavankylvön aika, kun niin hiljast on? voi joku viäläkin kyssyyt. Ihmisen täytys ottaa huamioon luannonvoimat, jos meinas henkis pyssyyt.

Pellava iti äkkiin, ja samantiän lykkäs roskaheinäkin vartta. Pellavamaa tartti appuu ja naisväki rupes perkaamaan. Mut kun se oli seljän päälä ottavaist hommaa, tarvitti jottain tehrä jo etukätteen. Kun kamppas laskiaisena seittämän kertaa hiukses ja keväs permonnon seittämän kertaa, ei tullu pellavamaala seuraaval suvel ohjakkaa eikä saviheinää.

Laskiaisena oli muitakin konstei turvata pellavan kasvun. Meikkin Jaatilan mukulat noustiin aikasiin aamul ylös, likat avas palmikkos auki, ja jostain akkunaverhoist ja vanhain paitain hännist revitiin paljon valkosii suikalei ja sirottiin rusetil tukkaan. Sit mentiin suksil ja kelkoil Mäkilän mäkkeen takka jokirantaan ja huutettiin pitkii pellavii ja suurii junttei kun nurkanpäitä. Sil taval mei omalt osalt turvattiin Jaatilan pellavain kasvun. Ja kuka pysy pystys ja laski mäkkee piremältä niin

Työnäytös pellavan käsittelystä Someron Torppamuseon pihalla 15.7.1973. Rohkapenkissä Saara Koskinen ja Saima Aaltonen. Johannes Vanhala loukuttaa. – Kuva Heikki Horila.

Pellavaa lihdataan.

– Kuva Toivo Vuorelan *Suomalainen kansankulttuuri* -kirjasta.

siin talos kasvo pellava nii et roikina käve. Ja juntit kans.

Syränsuvel avas pellavapelto kaikki siniset kukkases. Kun kukostava pellavapeltolaineilee suvituules, niin melkein luulis, et sininen taivaankupu on keikaattannu nurriinpäin, niin uskomattoman nätti katella.

Elokuusa rukkiiinniiton jälkeen tuli vuaro korjata pellava pois pellolt. Siin ei tarvittu vikatint, omat sormet riitti. Revittiin etteenpäin rinnatusten ja pantiin pivolliset ain ristiin. Välil ryypättiin kottoot tuatuu kahvee, ja sit tyä käve entistäkin satokkaammin.

Muutaman päivän päästä viätiin rohkapenkki pellol. Kaks vahvaa miestä istus penkil vastakkain ja sit hei veti vuarotahris pellavansiämenkulkui rohkana piikkein

läpitten. Kulkkuu kertys iso kasa. Vartai ja riukui tunkettiin kulkukukassaan, ettei net kuumentuis. Pellavansiämenii pirettiin nähkäs hyvin niin kun apteekin lääket. Paisumat parani kuumal pellavansiämenpuurol, et kun sen kans hautos, kyl leukaperät pehmis ja sul, puhumatakan lehmäin satakerroist ja hevostein pääntaurist.

Kun pellavat oli rohkittu, net viätiin likkoomaan pariks kolmeks viikoks sopivaan vesipaikkaan ja sit net levitettiin puhtaal kerol kuivaamaan. Jossain katon alla net vartos, koska väki syksymmäl kerkis loukuttamaan ja lihtaamaan. Rosopintanen puunuija on ollu alunalkain somerolaisenkin pellavajalostuskone. Loukku, lihta ja häkylä on keksitty myhemmin, mut joku netkin

pääkopasas on ensiin äkänny. Rukki on tullu Suameen Saksanmaalta, mut pian niit on opittu Somerolkin sorvaamaan. Lahren kartanon torppari Kempil oli rukkisorvarei ainakin kolmes polves, eikä net varmaan ainovat ol.

Loukuttaminen ja lihtaaminen on ollu raskai ja tuaksusii tyvävaihei, mut kun pantiin talkoot pystyyn, niin isol joukol tyä luanas ja oli lystimpää. Miäsväki loukutti ulkon saunan takka riihen eres. Kiuas oli lämmitetty et päistäreet irtos paremmin. Naisväki lipsutti sisäl lihtais kans. Moni oli tullu talloon oma lihta kainalos.

Aamuyästä jo aljettiin, ja tyätä piisas ehtopimjään saakka. Suu, silmät, nenä, korvat ja kurkkutorvet oli päistarei täyteen. Tavallisen ruan lisänä kahve ja pannukakku anto tilapäist liäivityst. Mut ehtolisel ei ennää maistunu mikkään, kun kaikki oli vähän niikun kipjöi. Häntäs sit kun seuraaval aamul aljettiin taas alust, jossei samas talos nii naapuris. Pyhäinmiästenpäiväks huovattiin joka talos saamaan pellavat lihrattuut.

Rohtimises räknättiin pivoi, lihtaamisen saatiin sormauksii. Kaksikymment pivvoo oli yks sormaus, kun rohtimet erotettiin pojjes. Köpin kans viäl puristeltiin ja tehtiin valmiiks. Voitiin viäl häky-

löittä ja harjatakkien oikeen pellavaharjal. Pellavaharja oli tyrnää sorttii, se oli tehty piest, pihkast ja pitkist sianharjaksist. Sitten sormaukset pantiin pärekoppaan reeraan vartoomaan kehrääjää.

Näin saatiin kotosil kons-teil pellavast kahta pääsorttii, hivjää ja rohrint, ja rohrintkin oli kolmee laialvast oli kaikkein huonompii ja päistäreisempi. Niistä kehrääminen alotettiin. Sit keskirohtimii ja viäl piäni rohtimii, mikkä oli kaikkein parhai.

Pellavankäsittelyvaiheis oli paljon tavarahan hävjöö. Hivjää ja sit piäntä rohrint tuli yhreneen verran. Hivjästä tehtiin yhrenkertast suutarinlankaa ja kahrenkertast silmälankaa paikkaukseen, nappeisiin ja paitain neulomiseen. Nästytkin tehtiin hivjälankast. Kun mekkopaitanen Pitkäjärven miäs veti sirpil pahan haavan sormees, niin Hovirinnan koulunkäyneet fröökynät pisti siihen sitteen hivjäsestä nästyikist ja hyvin se haava parantus.

Rukkii on sanottu köyhän pelloks, ku naisväki kävi talois kehräämäs oman rukkis kans takka otti muittein kehruikotjas. Kiirut oli pirettävä, kun jo kevätpuola oli lankat kurottava kankaiks ennenkun alko turpeitten hakkaamine ja sonna levitys.

Sandra Tamminen kehrää ulkona kesällä 1964.

– Kuva Sauli Vilolainen.

Talvisillan Nokan tuvassa naiset talvisissa puhdetöissään vuonna 1924. – Kuva Hilikka Kunnas.

Hanke, joka ei toteutunut: Someron kotiseutuopas

Opettaja Kustaa Hossi.

Someron historian II-osassa kerrotaan, että jo 1900-luvun alussa Somerolla oli vireää kotiseututoimintaa. 1918 suunniteltiin kotiseutuoppaan julkaisemista. Aloitteentekijöinä olivat paikkakunnan opettajat. Forssan Lehden selostuksen mukaan: ”Someron kotiseutuoppia eli Someron ja Somerniemen historian ja maantieteen oppikirjaa päätettiin ruveta hommaamaan äsken vietetyssä opettajayhdistyksen kokouksessa. Alustavana toimenpiteenä päätettiin oikein joukolla ruveta aineistoa keräämään. Päätettiin myös kääntyä molempien kuntien puoleen avunpyynnöllä hankkeen toteuttamiseksi. Saa nähdä mille kannalle kunnat asettuvat hankkeeseen nähden. Muualla on innostus ollut tässä asiassa sangen suuri. Toivoo sopii, että Someron ja Somerniemen kunnat suhtautuvat suosiolla asiaan” (FL 13.11.1918).

Ilmeisesti tämän johdosta Somerolla asetettiin 1919 kolmijäseninen historiatoimikunta. Asia ei kuitenkaan silloin edennyt pidemmälle. Someron historiakirja valmistui vasta vuosikymmeniä myöhemmin: I osa vuonna 1949 ja II osa 1958. Historian kirjoittajan Esko Aaltosen mukaan ajatus paikallista kotiseututietoutta käsittävistä teoksista oli ajastaan edellä.

Suunnitelma kotiseutuoppaan laatimisesta jäi kuitenkin elämään. Ajan aatteellinen ilmapiiri tuki kansallisen kulttuurin vaalimista ja tutkimista sekä perinteen keräämistä. Kotiseututyötä pidettiin tärkeänä. Hämäläis-Osakunta järjesti kotiseututietoutta.

Forssan Lehti julkaisi joulukuussa 1921 laajan Someronumeron, jossa käsiteltiin paikkakunnan asioita monelta eri puolelta: muun muassa Someron luontoa, historiaa, kunnallista ja seurakunnallista elämää ja elinkeinotoimintaa. Someronumeron oli laatinut kansakoulunopettaja Kustaa Hossi, joka oli kirjoittanut useimmat lehden artikkelit.

Kustaa Hossi (1882–1953) toimi 45 vuotta Somerolla Pajulan koulun opettajana. Hän oli innokas kotiseutumies, joka omilla tunneillaan opetti oppilaansa tuntemaan Someron maantiedettä ja historiaa. Hän kirjoitti kotiseutuaiheisia kirjoituksia lehtiin. Hossi osallistui aktiivisesti hyvin monenlaisen toimintaan paikkakunnalla. Hän oli Someron lehden päätoimittajana 1940–1953. Voi olettaa, että Hossi on ollut vahvasti vaikuttamassa opettajayhdistyksen aloitteeseen kotiseutukirjasta.

Forssan tarkastuspiirin

kansakoulunopettajien vuosikokouksessa 24.–25.8.1924 oli yhtenä keskustelun aiheena kotiseutuopetus. Kustaa Hossi esitti kokouksessa suunnitelman Someron kotiseutuoppaaksi. Hän oli miettinyt, mitä kaikkia asioita oppaassa pitäisi käsitellä. Hän oli laatinut melko yksityiskohtaisen sisällysluettelon opasta varten. Asia sai laajempaa huomiota, kun opetusalan valtakunnallinen aikakauskirja Kansakoulun Lehti julkaisi Hossin sisällysluettelon lokakuun numerossaan 1924 (nro 10). Lehdessä oli myös opettaja Tarmo Hirsjärven kokouksessa pitämä alustus kotiseututiedosta eli ympäristöopista kansakoulunopetuksessa sekä tarkastaja Jaakko Laurilan kirjoittama historiallis-psykologinen katsaus ympäristöopetukseen. Lehden mukaan Laurilan kirjoitus oli tarkoitettu alkulauseeksi Someron kunnan kotiseutuoppaaseen. Lehti toivoi, että Hirsjärven, Hossin ja Laurilan teksteistä on hyötyä ja ohjetta opettajille kotiseutunopetuksessa ja kotiseutuoppaiden laatimisessa. Forssan Lehti mainitsee kokoukselostuksessaan, että opettajakokouksen loppurukouksen piti opettaja Hossi (FL 27.8.1924).

Kustaa Hossin melko valmiista ja tarkasta suunnitelmasta huolimatta hanke ei silloinkaan toteutunut. Kansakoulun Lehdessä 1924 ollut Someron Kotiseutuoppaan suunnitelma julkaistaan nyt uudestaan tässä Someron Joulussa. Edellisestä julkaisemisesta on kulunut jo lähes 90 vuotta. En ole nähnyt, että asiaa olisi tarkemmin käsitelty missään myöhemmin. Kalle Alhoranta toimitti 2006

kirjan isoisaisestaan Kustaa Hossista. Kirjassa on Hossin henkilöhistoriaa ja hänen kotiseutuaiheista tuotantonsa, Forssan Lehden Someronumeron aineistoa ja muita kirjoituksia. Kotiseutuoppaan suunnitelmaa ei tässä teoksessa kuitenkaan ole.

Yleisesti ajatus paikallisia oloja käsittelevästä kotiseutuoppaasta tai pitäjänkirjasta opetuksen apuvälineenä on elänyt kotiseutuväen piirissä pitkään. Forssalainen Esko Aaltonen (1893–1966), sosiologian professori ja Someron historian II osan toimittaja, oli koko Suomen kotiseututyön uranuurtajia. Aaltonen laati Kotiseututyön oppaan, josta ilmestyi kolme painosta: 1. painos 1948, 2. lisätty painos 1953 ja 3. uudistettu painos 1963. Hän pitää tärkeänä, että opiskelun helpottamiseksi on olemassa pitäjänkirja tai -aapinen. Tällaisessa kirjassa tulee olla paikalliskuvausta ja perinnetietoutta joka johdattaisi lukijat kotiseututietouden aakkosiin.

Kansakoulun Lehti julkaisi Hossin sisällysluettelon lokakuun numerossaan 1924.

Someron Kotiseutuoppaan suunnitelma

Айкулауэ.

1. Mantled:

1. *Rakot, asema ja suuties.*

2. *Pinnammudostus*: a) Kukkulat, b) Sellinteet ja c) Nume-

3. *Vesidet:* a) Järvet ja b) Joet sealsõnaga kosked.

4. *Stenaspis*

5. Kasvit: a) Villjelyskasvit, b) Villit kasvit, c) Hedelmäpuut ja d) Mersät.

6. Eläimet: a) Kotieläimet ja b) Metsäeläimet.

7. *Aspergillus*.

8. *Ehkäisemä:* a) Maanviljelys; aa) Maanviljelyskoulu, (bb) Karjantot, cc) Lainsäilytys, dd) Tilastomaanviljelyn laina rahasto, ee) Maanviljelysarasto ja ff) Osmuskaassa; b) Puutarhahoito; aa) Puutarhakoulu, bb) Maamiesseurat ja cc) Kotitalonsäilytys; c) Karjanhoito; aa) Karjakkokoulu, bb) Meirrit; d) Metsästä; e) Metsähoito; f) Kalastus; g) Liike ja kulkuneuvot; h) Kauppa; aa) Yksityiset, bb) Osmuskauppa ja cc) Osakekauppa; d) Teollisuus; 1. Kotiteollisuus; aa) Käsitöit ja bb) Savenvalmist.

9. *Kylät:* a) Asema, b) Saurius, c) Talot ja d) Rakennukset.

11. Kotitalons.

III. Kansantalous ja varallisuus: a) Säästö-punkki, b) Postisäästöpunkki, c) Kansallis-Osakepankki ja d) Vapaautumispölvän rahasto.

IV. Siivitys: a) Kansakoulut ja opettajat, b) Raittiusurast, c) Lainakirjasto, d) Nuorisoseurat ja e) Sanomalehdistö.

V. Seurakunta: a) Kirkko, alttaritaulu ja urut, b) Pappi ja pappilat, c) Lukkarit, d) Pyhäkoulu, e) Kiertokoulu, f) Kinkerit, g) Kirkkornaati, h) Kirkonkokous, i) Kirkkovaikunta, j) Väenkirjoitus, k) Henkilökirjoitus.

VL Kunnallinen elämä: a) Kuntakokous, b) Kunnanvaltuusto, c) Kunnallislautakunta, d) Kunnankirjuri, e) Kunnallispäivät, f) Hoitolautakunta, g) Vajvaishoito, h) Kunnalliset ja valtiolliset vaalilaitokset, i) Keskuslautakunta, j) Vuokratukunemat, k) Verotus- ja tukijalautakunnat, l) Terveystenhoito; aa) Kunnanlääkäri, bb) Apteekki ja cc) Ohjesäämöt ja valvojat; d) Etälääkärin.

VII. Oikeudenkäyttö: a) Lantamiehet, b) Käräjät ja c) Tuomarit ja yleisuus.

VIII. Historia:

a) Asutus ja sen synty kyliäkunnittain, b) Elämä ja tavat, c) Puvat, d) Rakennukset, e) Elinkeinot; aa) Kaskeenviljely, bb) Kalastus, cc) Metsät ja metsästä, dd) Karjanhoito, ee) Vuorityöt, ff) Kauppa, gg) Teollisuus; (Avikien lasteidas, Terttälän paperitehdas, Värjäysalustokset ja Viimatehdas); i) Luoke y.m., g) Herraskartunot ja aateli, h) »Kansanmiehistä», i) Seurakunta; aa) Vanha kirkko ja sen esineet, bb) Avikien kirkko, gg) Diakoniatitoimi, j) Edistys, k) Kunnallisen elämän synty ja kehitys, l) Kielimurre, m) Markkina

K. Hasebe.

Ympäristöopetus.

Julkaisemme seuraavana tarkastaja J. Laurilan kirjoittaman historiallis-psykologisen katsauksen ympäristöopetuksesta. Kirjoittaja on sen tarkoitannut alkuasteeksi Someron kunnan kotiseutuopiston, jonka suunnitelma edellä on julkaistuna.

Tällä alueella on monta nimeä. Sitä on kutsuttu havainto-opiksi, kotoisuutopiksi ja ympäristöopiksi. Käsitteet ovat kyllä pääasiassa samaan tarkoittavat, mutta niitä ei silti sovi täydelle rinnastaa toistensa kanssa. Ensimmäinistä käsite, luovainto-oppi, käsittää kyllä ympäristöopetustakin, sillä silloinhan välittömän havainnon aneokset tavallisesti saadaan, mutta silinä pidetään silmällä etupäässä havaintojen tekoa yleensä (sils kuvastakin saatava) ja näin saatujen käsitteiden elim lausumista, ja muu kaikki tämän rinnalla jät toisarvoiseen asemaan. Kotoisu- ja ympäristö-oppi ovat oikeastaan paremminkin rinnakkaista käsitteitä, jotka molemmat ilmeisesti meikkin samaa. Edellinen kohdistuu kuitenkin ehkä lähemmin juuri kodin piiriin ta sen läheisyyteen, kun taas ympäristöopetus käsittää kyllä kodin, mutta samalla myös hiukan laajemmin piiriin, ehkä laajemmin kuin värinainen kotoisuuden. Ympäristöoppi-sanan on keksinyt kouluneuvos O. Rauhamaa ja on se viime aikoina tullut tämän alueen viralliseksi nimeksi, jota käytetään alakoulujen opetusmenetelmässä vuosikertomuksissa ja todistuksissa.

Pirkkan aikaa vielä silloinkin, jolloin entisaajan selvitystä koulu- ja välytyksellä siirrettiin nousevalle polvelle, ei havainnollisuu-
delle pantu minkäänlaista arvoa. Kukaan ei ollut se, joka sai
vähintään opettettavat asiat, vaikka on sanottu, että ihminen saa
* * * kaikista tiedoista silmilleen, siis havainnon välytyksellä. Se oli

Kustaa Hossin laatima Someron Kotiseutuoppaan suunnitelma.

Kun pitäjäkohtaisia kotiseutuoppaita ei kuitenkaan ilmestynyt, Lounais-Hämeen kotiseutu- ja museoyhdistyksessä päädyttiin 1950-luvulla koko Lounais-Hämettä koskevan lukemiston tekemiseen. 1955 ilmestyneessä kirjassa (Kotiseutulukemisto Lounais-Häme) on myös Someroa koskevia kertomuksia. Lounais-Hämeen kunnat julkaisivat 1988 Lounais-Hämeen lukemiston, jonka esikuvana on ollut 1955 ilmestynyt lukemisto.

Someron kunnan matkailulautakunta, jona toimi Somero-Seuran johtokunta, julkaisi 1958 parikymmenvuotisen pitäjänoppaan. Esko Aaltonen mainitsee Someron historiassa, että tämä opas käy pitäjänoppaisesta. Oppaan on kirjoittanut Somero-Seuran

silloinen puheenjohtaja Tapio Horila. Opas oli tarkoitettu lähinnä matkailijoille. Se poikkeaa kuitenkin paljon nykyajan värikkäistä turistesitteistä. Arvokkaan oloisen vihkosen kannessa on Someron vaakuna. Oppaan otsikointa ovat: historia, yleisluento ja maisemanähtävyydet, kulttuuri- ja luonnonmuistomerkit, elinkeinoelämä, julkiset rakennukset, viihdytys ja käytännöllisiä asiatietoja.

Hyvänä pitäjännaapisena voidaan pitää myös Tapio Horilan mainiolla tyyllillään kirjoittamaa laajahkoa Somero-esittelyä Kotiseutuni Häme-teoksessa 1979.

Ensimmäinen painettuna ilmestynyt Someroa koskeva paikalliskuvaus on Carl Petter Boreniuksen teos *Historisk och Oeconomisk Beskrifning*

öfver Somero Sockn vuodelta 1774. Tämä hyödyn aikakauden väitöskirja on kotiseutukuvaus, joka sisältää ja lähestymistavaltaan vastaa myöhempien aikojen kotiseutuopasta. Boreniuksen teos on julkaistu Lounais-Hämeen kotiseutu- ja museoyhdistyksen vuosikirjoissa kahtenakin suomennoksena (1924 ja 1953). Boreniuksen väitöskirja pohjautuu hänen isänsä Eric Boreniuksen kirjoittamaan pitäjänkuvaukseen, joka on myöhemmin kaivettu esiin arkistoista ja julkaistu vuosikirjassa 1986 (myös eripainoksena).

Uudemman ajan pitäjänkirjана voidaan pitää Kaari Utrion ja Kai Linnilän teosta Somero Viljan maa, joka ilmestyi Somerniemen kappelikirkon 300-vuotisjuhliin 1982.

Toisenlainen kotiseutukuvaus on Manu Kärjen pääosin kameralla toteuttama Somerolla. Viljanmaan arkea, Satumaan juhlaa vuodelta 2009.

Mikä merkitys on kotiseutuoppaalla ja pitäjänkirjalla? Esko Aaltonen sanoo asian Kotiseututyön oppaassaan näin: ”Kun kykenemme näkemään kotiseutumme yhdyssiteenä entisen ja nykyisyyden, luonnon tilan ja kulttuurin, luonnon ja ihmisen, suvun ja yksilön välillä, silloin myös käsitämme sen oikeana elämänmuotona, josta voi puhjeta seudun henkinen voimanlähde. Silloin myös kykenemme näkemään eläviin, ihmisiin, laajasti koko nykyaikaan ja vielä tulevaisuuteenkin. Kotiseudun tuntemus taas johtaa kansakunnankin itsensä tuntemiseen.”

Kuva Rudolf Koivu

Aarre Harju

Ensi kertaa pappia kyydissä

Olin tullut paikkakunnalle Somerniemelle porilaisen metsäyhtiön palvelukseen. Kauniina syystalven päivänä sain kuulla, että erään talon vanha isäntä oli kohdannut maallisen matkansa pään. Tieto oli minulle hyvin ikävä ja koskettava, koska olin tutustunut häneen jo lähemmin. Hänen silloin jo hyvin kunnioitettuun ikään ehtineen ja minun nuoren miehen välille oli muodostunut lämmin ja luottavainen tuttavuus. Omaiset päättivät pitää muistotilaisuuden vainajan kotona. Eräälle vainajan omaiselle oli hankittu nuori hevonen, eikä ollut ketään, joka olisi sen valjastanut ja ajanut matkan kirkolle siunaustilaisuuteen. Koska olin halukas saattamaan vainajaa viimeiselle matkalle, annoin ymmärtää, että minulla oli sunnuntaipäivä aikaa tulla kyytimieheksi.

Kyseisenä sunnuntaina lähdimme hyvissä ajoin mat-

kalle. Hevonen oli nuori ja ajamaton, joten matka sujui nopeasti. Yritin kaikin tavoin hillitä hevosen menoa, sillä olisi ollut noloa, suorastaan vastuutonta kiinnittää hikinen hevonen puomiin, koska viivymme pidempään. Kirkossa oli ensin jumalanpalvelus ja sen jälkeen siunaustilaisuus. Ehdimme kirkolle hyvissä ajoin, eikä puomissa ollut kuin yksi hevonen. Omaisilla oli aikaa käydä hiljentymässä arkun äärellä.

Kirkossa sijoituin lähelle sivuovea, sillä oli aikomus käydä välillä katsomassa hevosta. Rovastin saarnan jälkeen oli pidempi virsi, silloin toteutin aikeeni. Puomi oli täynnä hevosia, ajokkini oli ollut levoton ja potkinut heinät jalkoihinsa, selässä ollut loimi roikkui toisen kiinnityksen varassa. Annettuani heiniä ja sidottuani loimen uudelleen, riensin takaisin kirkkoon. Virsi oli

jo päättynyt, mutta suntio jatkoi kolehdin keruuta. Kirkossa oli runsaasti seurakuntalaisia. Siunaustilaisuus oli todennäköisesti pannut liikkeelle väkeä.

Jumalanpalveluksen jälkeen menimme hakemaan arkkua ruumishuoneelta, joka oli melkoisen matkan päässä mäen alapuolella. Kantajat olivat hyväkuntoisia, joten pääsimme ylämäestä ja kirkon portaista ongelmitta. Ristikäytävällä oli arkku käännettävä, jotta arkku tuli alttarille oikein päin. Siunauksen jälkeen vainaja kannettiin ja laskettiin haudan lepoon. Kantajat loivat haudan umpeen ja muodostivat kummun, joka peitettiin kuusen havuilla ja niiden päälle laskettiin muistokukat. Viimeksi laulettu virren jälkeen rovasti kutsui omaisten puolesta kaikkia saapumaan muistotilaisuuteen vainajan kotiin. Surutalon tilavat huoneet täytyivät

ääriään myöten vieraista. Isäntä toi hevosella rovastin ja ruustinnan juhlistamaan muistotilaisuutta. Pappilan väkeä kohtaan osoitettiin kunnioittavaa arvonnantoa. Heidän astuessaan huoneeseen vilkas keskustelu päättyi, pyyhkäistiin hiuksia ja ryhdistettiin istuma-asentoa.

Omaiset olivat pitäneet huolen, ettei vieraiden, jotka olivat jo aamulla varhain lähteneet jumalanpalvelukseen, tarvinnut kauan olla nälkäisinä. Pöytä oli katettu parhailla mahdollisilla kotonan valmistetuilla maa-laiherkuilla. Muistotilaisuudesta muodostui harras ja tunnelmallinen rovastin ja ruustinnan puheiden ja lomassa laulettujen virsien myötä. Keskuudestamme oli poistunut läheinen omainen ja kylän keskeinen henkilö.

Siihen aikaan oli tapana, että kun rovasti oli saapunut lähitaloon, pyydettiin häntä suorittamaan kaste-

Somerniemen rovasti Sorsavirta antaa tyttölapselle nimen vuonna 1959. – Kuva Aarre Hammaren.

toimituksia. Niin tähänkin tilaisuuteen oli tuotu kolme pienokaista kastettavaksi ja otettavaksi seurakunnan jäseneksi. Surutilaisuudesta muodostui näin myös ilon juhla.

Näissä merkeissä alkutalven iltapäivä kului. Alkoi jo hämärtää ja pappilan välle tuli kotiinlähdon aika. Isäntä tuli puheilleni selittäen, että on sukulaisia ja vieraita, joita hän ei ole tavannut pitkään aikaan. Olisi sopimatonta jättää heidät ja lähteä pappilan väkeä kyytiin. Hän kysyi voisinko minä lähteä. No, mikäpä siinä, en ole ennen ollutkaan pappia kyydissä. Menin hakemaan jälleen nuorta hevosta. Eipä muuta kuin pappilan

pariskunta istahti reen takapenkille lämpimästä tuotujen vällyjen alle. Kuskipoika hypäsi etupenkille ja lähdettiin kohti pappilaa.

Kohta alkumatkasta alkoi kyselyjen sarja: kuka kyytipoika on, mistä on, onko vainajan sukulaisia. Kyllä hän rovasti sen huomasi, ettei kyytipoika ollut hänen rippikoululaisiaan. Heidät hän tunsu vuosien takaa. Metsäyhtiöiden majoitusparakkien kohdalle saavuttuamme sanoin majailevani siellä toistaiseksi, on ainakin kahden vuoden komennus. Siitä vasta keskustelu alkoi, kysymyksiä tuli molemmilta, joihin en kaikkiin osannut vastata. Helpompi oli vastata

kysymykseen, mitä työmiehet tekevät iltasella. Ilta kului työkaluja kunnostaessa ja varusteita kuivatellessa. Minulla oli tilat työnjohtajan parakissa ja meidän aikamme kului kirjallisissa tehtävissä. Työnjohtajan parakista oli ohuella pahviseinällä erotettu miehistön ruokailutilat. Olin sijoittanut radioni niin, että se kuului ruokailutilan puolelle. Siellä oli miehistöllä mahdollisuus kuunnella radio-ohjelmaa ja lukea lehtiä.

Keskustelun aihe muuttui kun olimme tulleet jyrkän mäen päälle. Olin poikennut päätieltä kapeammalle talvitielle, joka lyhensi matkaa. Rovasti pyysi pysäyttämään, että hän pääsee reestä pois. Rovastin mielestä mäki oli niin jyrkkä, ettei hevonen voinut näin raskasta kuormaa pidätellä. Olin mennyt tästä jo aamulla täydellä kuormalla, eikä ollut mitään vaikeuksia. Hevoselta voi valjaat pettää tai jalat luistaa jyrkässä mäessä, jos se ei pystykään pidättämään, niin syöksymme mäen alla olevaan ojaan, oli rovastin mielipide. Ruustinna sitä vastoin pyysi saada jäädä rekeen, sillä hänellä oli matalat kengät. ”Kyllä rovastinkin sopii tulla rekeen”, minä suostutelin. ”Hevonen on uudessa talvikengässä ja valjaatkin on uusittu hevosen myötä.” Koska ruustinna ei saanut miestänsä viereensä, lähdimme kahden laskeutumaan mäkeä alas. Rovastin epävarmuus sai minut miettämään, oliko hän saanut jonkinlaisen viestin, että matkalla tapahtuisi jokin onnettomuus, eikö hän sitten olisi ottanut vaimonsakin pois kyydistä tai käskenyt minun palaamaan päätielle. Hyvin kuitenkin pääsimme mäen alas. Pysäytin hevosen ennen siltaa ja jäimme odottamaan rovastia, joka liukasteli mäkeä alas. Reen luo ehdittyään hän käski vielä ajamaan sillan yli. Ei rovasti vielä luottanut hyvään tuuriin. Sillan ylityk-

sen jälkeen rovasti tuli rekeen, kengät puhdistettiin lumesta ja matka jatkui. Rovastin arkuus vieläkin ihmetytti minua.

Olimme sivuuttaneet naapurikylän ja olimme jälleen metsätaipaleella. Ilta oli jo pimentynyt. Yhtäkkiä pimentosta tuli mies, joka tiedusteli, meneekö hevosmies tätä tietä takaisin ja pääseekö paluumatkalla kyytiin. Vastasin niin olevan tarkoitus ja kyytiin kyllä pääsee, sillä reessäkin on paluumatkalla jo tilaa. Pappilan välle tuli kova huoli, millä minä selviän siitä humalaisesta miehestä. Sekin aiheutti miettimistä, kuka mies oli ja kuinka hän tiesi minun palaavan takaisin. Mies vaikutti pappilanväestä aivan vieraalta.

Korkeat kuuset loivat tummat siluettinsa pimesssä illassa kun saavuimme pappilan portille. Rovastin neuvojen mukaan osasin ohjata hevosen oikeasta paikasta sisäänkäynnin kohdalle. Ennen lähtöäni paluumatkalle pidettiin lyhyt rukoushetki, että minä onnellisesti selviäisin siitä humalaisesta miehestä.

Se rukous oli mennyt perille, sillä ehdittyäni miehen kohdalle, havaitsin, ettei hän ollutkaan humalassa. Rekeen tullessaan hän esittäytyi työmieheksi siitä surutalosta, josta juuri olin pappilan väen palauttanut. Sanoin miehelle, että rovasti ei oikein tunne lampaitaan, kun luuli sinuakin humaltuneeksi vieraspaikkakuntalaiseksi. Uusi kyydittävä oli melkoinen tarinankertoja, joten paluumatka kului kuin huomaamatta hevosenkin rientäessä reippaammin taliaan kohden. Talon väki oli pitänyt huolen, että saimme vielä syödä itsemme kylläiksi jäljelle jääneestä ruuasta. Näin tämä vaiherikas matka ensi kertaa pappia kyydissä päättyi onnellisesti.

Ihmisen näköistä kulttuurityötä

”Kyltyyri! Kyltyyri Kyltyyri!” / Tuo huuto on Suomessa syyri, / mut mitä se on se kyltyyri? / Kas, siinäpä pulma on jyyri”, irvisteli Eino Leino aikoinaan. Kun muutin kaksi vuotta sitten Pohjois-Karjalasta Somerolle, tiesin jo, että täällä tehdään muutakin kuin vaalitaan Unto Monosen ja Rauli Badding Somerjoen muistoa. Visiitit tänne olivat riittäneet vakuuttamaan virkeästä musiikkielämästä, mutta vasta muutto antoi tilaisuuden kokea muutakin kuin Somero Soikoon -tapahtuman.

Silti ajattelin, että juurevassa maatalouspitäjässä kulttuuria saatetaan yhä vieroksua, pitää jonninjoutavana taiteiluna tai muuna himphampuna. En siis syöksynyt kädet levällään ja pää edellä mukaan Someron kulttuurielämään. Kerrankin päätin ensin katella ja kuulostella rauhassa.

Ensimmäinen etappini oli pääkirjasto. Se lumosi minut alusta alkaen monipuolisella tarjonnallaan, palvelun ystävällisyydellä ja ripeällä toiminnalla. Kriitikko tuskin ehtii saada sähköpostiinsa lehdistötiedotteen uutuuskirjasta, kun sen jo löytää kirjastosta. Viimeksi näin kävi Kate Bushin elämäkerran kohdalla. Vähäinen merkitys ei ole myöskään sillä, että yksi kirjastonhoitajista on Risto Rasa, joka lukeutuu Suomen sympaattisimpiin luonturunoilijoihin. Kirjaston yläparvi taipuu moneksi: siellä on tilaa vaihtuville kuvataidenäyttelyille, ja siellä järjestetään muun muassa luentoja sekä konsertteja.

Kansalaisopistossa paikallisuus on huomioitu esimerkiksi luennoilla, jotka käsittelevät

somerolaisia kirjailijoita ja kuvataiteilijoita. Laajasti ottaen ihmisen kulttuurijalanjälki on toki pitkä; siihen kuuluu kaikki se, mitä ihminen toiminnallaan muokkaa. ”Agriculture” ja ITE-taide kohtaavatkin maaseudulla toisensa uusia, yllättäviä näkökulmia luoden.

Näyttäviä näyttelyitä

Someron kulttuuriyhdistysten runsaus yllätti. Meni jonkin aikaa ennen kuin organisaation rakenne selkisi minulle. Sitä mukaa opin mieltämään Kiiruun talon Someron kulttuurin ydinpaikaksi. Someron Kulttuuri ry on paitsi aktiivi toimija myös toiminnan mahdollistaja. Suviheinäviikko kasvoi viime kesänä kahdeksi viikoksi, ja tapahtumia riitti niin, että välillä runsaudenpula yllätti.

Kesä oli muutenkin ylenpalttinen. Silmä lepäsi erikoisnäyttelyissä. Kaija Aarikan elämäntyö oli esillä Hovilan kartanossa. Liisa Vitalia muistettiin paitsi näyttelyn myös Leeni Tiirakarin luennon ja kirjan avulla. Kivimeijerin Jäätulituolissa oli tarjolla Pekka Ervamaan, Antero Kareen, Yrjö Kukkapuron ja Stuart Wreden taideteoksia. Yksityiskohtana huomautettakoon, että Yrjö Kukkapuron Somero-tuoli osoittautui kävijäystävälliseksi, ja ystävällinen oli myös tuo maailmankuulu muotoilija piipahtaessaan näyttelypaikalla.

Somero-Seura on perinteisesti pitänyt huolen myös museoinnista. Nykyajan vaatima arkistomateriaalin digitointi on työlästä puuhaa, ja koko seuran toiminta vaatiikin runsaasti pyyteetöntä talkoamieltä.

Kiiruun talo.

Näyttelypaikkana ei pidä unohtaa myöskään Svenssonia. Pienimuotoiset näyttelyt ja arjen hyväntekeväisyys ovat sen vetonauloja. Somerolla tehdäänkin ihmisen näköistä kulttuurityötä. Yksi valtakunnallisesti tunnetuimmista esimerkeistä on Kai Linnilän ja Kaari Utrion lempilapsi Amanita ”pieni on kaunista” -tunnuslauseellaan. Pienkustantamo satsaa laatuun.

Omilla juurilla omin jaloin

Kun ajattelin etukäteen Someroa evakkopitäjänä, luulin, että muolaalaisuus näkyy täällä syväjäädytettynä kerrostumana, jota sulatetaan ainoastaan juhlapäivinä mölkkypelin tai vastaavan tuoksinassa. Evakkovaellus osoitti, että karjalaisuus on Somerolla voimakkaasti tätä päivää ja tuntuma omiin juuriin on vahva. Kokemukseni mukaan ilo elää täällä railakkaammin kuin Pohjois-Karjalassa. Somerolaisten väitetty pidättyväisyys ei ole minua häirinnyt. Kun täällä kierrellään ja katsellaan aikansa eikä heti kapsahdeta kaulaan, myös omat odotukset ja sitä mukaa pettymykset pysyvät mitoissaan.

Tupanäyttämön viimekeksäinen näytelmävalinta, Kari Hotakaisen Sydänkohtauksia, oli tragikoomisuudessaan ennakkoluuloton. Ilahduttavaa on myös se, että pienten näyt-

telijöiden teatterikasvatus on saanut hyvän alun Jaatilassa. Bändeillä on hyvät treenitilat, ja nuorten muusikoiden kouluttamiseen satsataan niin klassisessa musiikissa kuin rockissakin.

Korkeatasoisia konserttievailuja riittää joka vuodelle. Talvella häikäisi mezzosopraano Galina Sidorenko, kesällä walesilainen kuoro. Tähtiä riittää omastakin takaa. Esimerkiksi pianisti-säveltäjä Arto Koskisen konsertti on aina tapaus henkistyneisyydessään.

Mielestäni Somerolla on kulttuuritarjontaa suorastaan yltäkyläisesti. Pienillä paikkakunnilla on tosin yleensäkin kaksi kompastuskiveä, eikä Somero ole vapaa kummastaakaan. Ensinnäkään kulttuuri ei saisi maksaa mitään. Tämä näkyi viime kesänä Aarikan näyttelyn pääsylippuhintojen aiheuttamissa puuskahdutuksissa, vaikka hinta oli vähintäänkin kohtuullinen, ellei suorastaan halpa. Toiseksi: hyväksyntää ollaan herkästi kerjäämässä Helsingistä. Kun joku somerolainen tai jokin somerolainen tuote on esillä Helsingissä, se alkaa kelvata täälläkin, vaikka vierastusta tai ennakkoluuloja olisi aiemmin ollut. Jospa voisimme vapautua tästä! Samalla vapauttaisimme voimavaroja siihen oleelliseen: kulttuurityöhön ihmisestä ihmiselle.

Sukset

Ilta hämärtyy. Taivaanrannassa näkyy kalpea auringon kajo sen painuessa metsäntaa. Ulkona on napakka pakkanen, joka on jäädyttänyt ikkunaruudut reilusti yli puoleenväliin kauniiksi jääkukiksi. Tuvassa on rauhaista tunnelma. On syöty iltaruoka, on pantu astiat pestäviksi tiskipöydälle ja pöytä siistiksi. Kissa kipeää uuninpankolla ja asettuu keräksi kietoen hännän etutassujen päälle. Mammalla on vielä asiaa navettaan. Isä kuuntelee uutisia kamarissa, sieltä tosin kuuluu hetken kuluttua tasainen kuorsaus.

Veli loikoilee tuvan penkillä, mutta äkkiä hän nousee ylös, venyttelee ja läh-

tee ulos. Tulee hetken päästä takaisin sisälle kädessään pari koivuista lankun pätkää. Sanoo: ”No niin, Heljä, mitä jos otettaisiin näistä ulos sinulle sukset.”

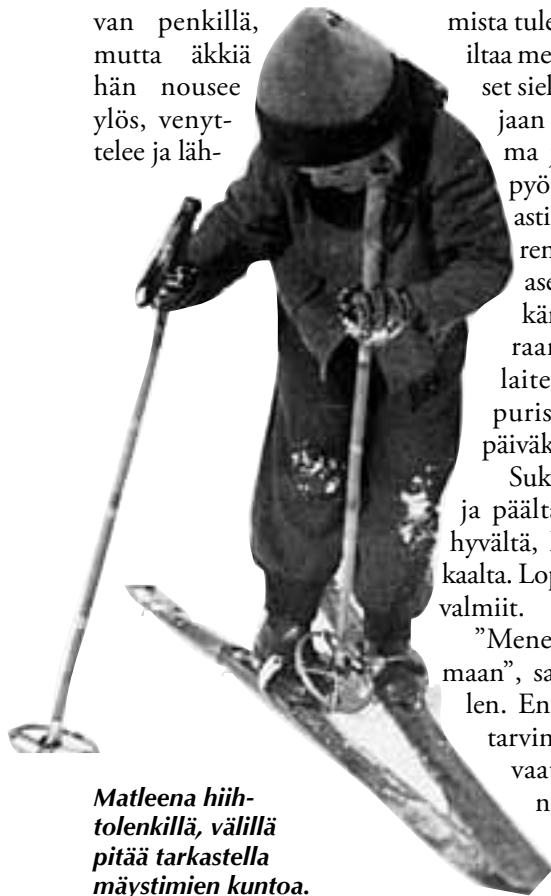
Sukset! Omat, uudet minulle! Onko se tosissaan? Veljellä on naamallaan mukkea ilme kun hän muina miehinä astelee höyläpenkin luo, suunnittelee, mittaa ja kirveellä veistäen alkaa hahmotella mallia. Hän aloittaa höyläämisen niin, että ihanat, kippurat lastut putoilevat lattialle. Ne tuoksuvat hyvälle, kuivalle puulle.

Sinä iltana ei vielä valmistu. Ei siinä montaa iltaa mennyt, kun ne sukset sieltä löytyivät. Pohjaan vuoltiin olasuoma ja jalan kohdalle pyörän päälukumista astinpaikka ja nahkaremmi, johon jalka asetetaan. Vielä piti kärjet saada kippuraan, niinpä sukset laitettiin muottiin puristuksiin useaksi päiväksi.

Sukset tervattiin alta ja päältä. Terva tuoksui hyvältä, kirpeältä ja raikkaalta. Lopulta sukset olivat valmiit.

”Menepäs nyt kokeilemaan”, sanoi veli myhäillen. En kahta kehotusta tarvinnut, äkkiä ulko-vaatteet ylle ja menoksi. Hämällinen kiitoksen tapainen ynähdyks ja sitten suksille.

Kyllä ne olivat hienot ja luistavat.

Matleena hiihtolenkillä, välillä pitää tarkastella mäystimien kuntoa.

”Jaa jaa, sanoi jakaja...” – tuttuja rautelalaisia

Ammattiveli Pedri Petäjä Pohjois-Karjalasta.

Vanhalan Teppo vietti yksinäisen miehen elämää harmaassa mökissään. Meillä Teppo oli tuttu vieras, kun hän pyhäamuisin laittautui radiokirkkoon. Tuli ajoissa, jotta ehti saada pullakahvit ennen kirkonmenojen alkua. Jos ei juttua aina riittänyt, toisteli tuttua hokemaansa: ”Jaa jaa, sanoi jakaja, kun luo kätehen jäi.”

Isä tiesi kertoa, että joskus kolmekymmenluvulla Teppo kierteli reppuryssänä talosta taloon. Myytävät kankaat oli pakattu valtavaan nyyttiin, jota mies kantoi selässään. Oli kerrankin tullut Vikstedtin taloon, jossa isäni muiden renkien mukana ihmetteli Tepon raskasta nyyttiä. Voimansa tuntien Teppo lupasi koko nyytin tavaroineen, jos joku miehistä pystyy yhdellä heilautuksella sen heittämään

selkäänsä. Yritti ja epäonnistui siinä monikin mies. Lopuksi Teppo heitti nyytin selkäänsä kuin tyhjää vaan ja lähti tallustelemaan seuraavaan taloon.

Vanhoilla päivillään Teppokin vielä joutui naisen pauloihin. Oikein avioitui Hilma-nimisen lesken kanssa. Se ikäihmisten naiminen ei silloin ollut ihan jokapäiväistä. Riitti ainakin juttua kylän muijille ja vähän miehillekin. Joku koiranleuka oli ollut kuulevinaan, kun tuore avio- pari iltahämärässä astuskeli pakkasen puremaa kylätietä. Tepon harvaan astuessa saappaiden alla narskuva lumi sanoi selvästi: karun kauppaa, karun kauppaa. Vieressä teputti Hilma vikkellillä jaloillaan: tehty kun tehty, tehty kun tehty.

Haahla ja raakku

Vanhan ajan pirtissä oli liedien kulmalla raakku (kraakku, krakku, kraaku, raaku, patakoukku).

Sen muodosti lieteen muurattu kiinteä tolppa ja kolmionmuotoinen padan kannatin, jota voitiin liikuttaa ylös ja alas, sekä kääntää sivulle tarpeen mukaan. Lämmön säätö toimi paremmin kuin nykyajan sähköhellassa. Kun pataa raakkuineen siirsi kauemmas tulesta, se oli heti viileämmässä. Jos sähköhellan nappulaa kiertää pienemmälle, kestää jonkin aikaa ennen kuin levy jäähtyy.

Raakussa riippui pata, noin puolimetrisen kallis perintökalu. Muutamissa säilyneissä perunkirjoituksissa sen arvo oli suurempi kuin lehmän. Raakku patoineen kääntyi tolppansa ympäri, jolloin voitiin kaataa perunoiden keitinvesi pois. Vesi kaadettiin tietenkin lehmän tai porsaan ämpäriin.

Raakku ei ole vielä kokonaan kadonnut historian hämärään. Monessa talossa on avotakka ja sen koristeena raakku. Liesi, johon raakku

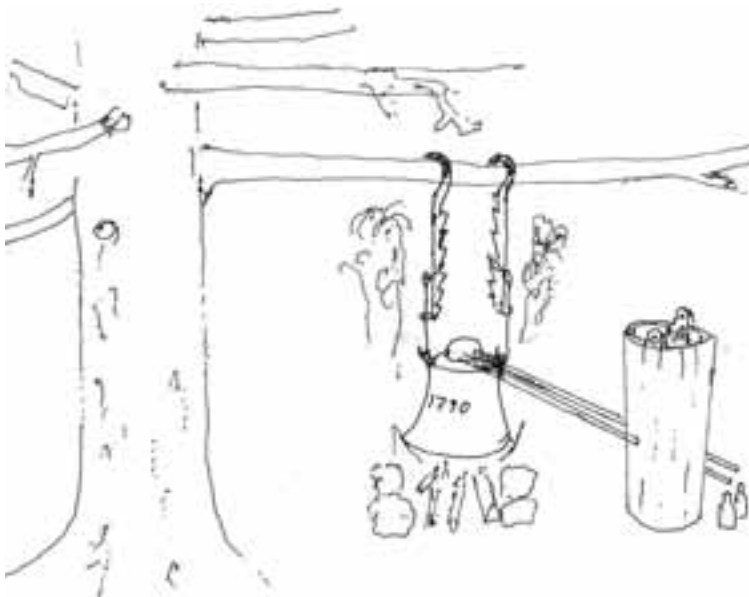
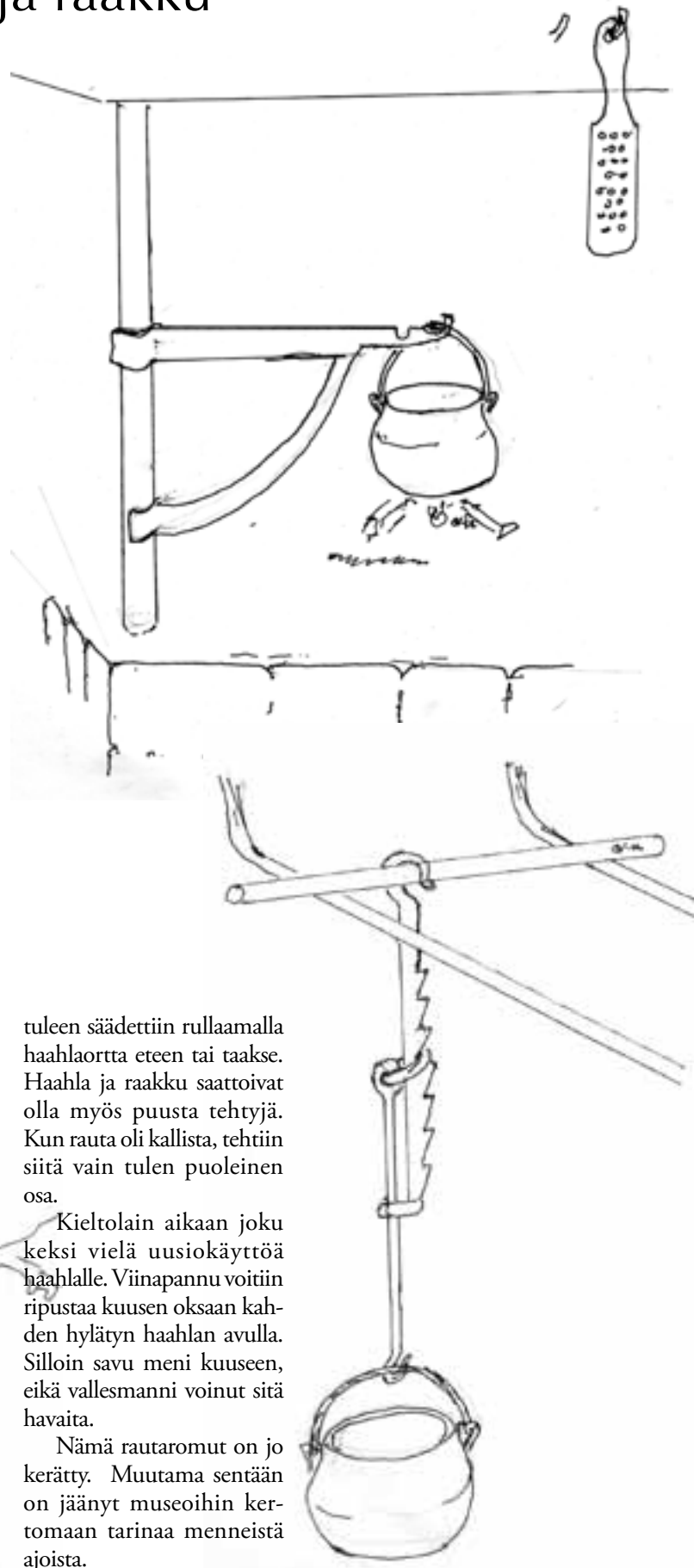
liittyi, oli yleensä varustettu savupiipulla. Savupirtissä, jossa ei piippua ollut, oli padan ripustimenä haahla (hahla, hahlo, hoahla, huahla, keittokokka). Se edellytti toisenlaista rakennetta pirtissä. Orret pirtin lakeisessa oli sijoitettava kohtisuoraan lieteen nähden. Ne valmistettiin juurineen kaadetuista puista selällään olevan L-kirjaimen muotoiseksi. Orsien pirtin puoleisessa päässä olivat leipävaraat ja liedin puoleisessa päässä haahlaorsi.

Itse hahlan muodosti kaksi rautaosaa: litteästä raudasta taottu runko, jossa oli viisientisiä vinoampaita ja yläpäässä sirppimäinen koukku, joka sopi haahlaorteen. Alapäässä oli pieni rengas, joka läpi kulki pyöreä rautatanko. Tangossa oli koukku pataa varten ja yläpäässä soikea rengas, jolla se liittyi rungon vinoampaisiin. Näin haahlaa voitiin pidentää ja lyhentää siirtämällä rengasta sopivaan hampaaseen. Pituus vaihteli 50–150 senttimetriä eli haahla tilattiin sepältä pirtiin sopivaksi. Etäisyyttä

tuleen säädettiin rullaamalla haahlaortta eteen tai taakse. Haahla ja raakku saattoivat olla myös puusta tehtyjä. Kun rauta oli kallista, tehtiin siitä vain tulen puoleinen osa.

Kieltolain aikaan joku keksi vielä uusiokäyttöä haahlalle. Viinapannu voitiin ripustaa kuusen oksaan kahden hylätyn haahlan avulla. Silloin savu meni kuuseen, eikä vallesmanni voinut sitä havaita.

Nämä rautaromut on jo kerätty. Muutama sentään on jäänyt museoihin kertoamaan tarinaa menneistä ajoista.

Kalle Listomaan kertomaa

Katkelmia Kalle Listomaan lapsuudesta

Hovirinnankosken vanha silta. Kuva on osa vanhasta postikortista. – Kortti K. Listomaan perikunta.

Kalle oli täyttänyt kaksi vuotta, kun suurvaltapoliitikka ajoi Euroopan valtiot elokuussa 1914 keskenään sotaan.

Venäjän menestys sodassa Saksaa, Itävalta-Unkaria ja Turkia vastaan oli vaihtelevaa, alun Itä-Preussin katastrofin jälkeen tuli eri rintamilla voittojakin. Venäläisissä joukoissa niin rintamilla kuin siviilissäkin iti kuitenkin pinnan alla jo kapinan, valankumouksen siemen.

Maaliskuussa 1917 Venäjällä alkoi vallankumouksen sarja, joka saman vuoden marraskuussa päättyi bolševikkien valtaannousuun. Maaliskuussa valta riistettiin Romanovien suvulta, tsaarilta, ja vallan otti porvarillinen oppositio, jonka johtoon nousi ruhtinas Georgi Lvov.

Marraskuussa (vanhan venäläisen kalenterin mukaan lokakuussa) 1917 bolševikit vuorostaan kaappasivat vallan, johtajanaan Vladimir Iljitš Lenin. Saman vuoden joulukuun kuudentena päivänä Suomi julistautui itsenäiseksi, minkä julistuksen bolševikkijohtaja Lenin hyväksyi ja allekirjoitti. Allekirjoittajien joukossa on myös nimi, joka myöhemmin pyrki voimallisesti puuttumaan Suomen suvereniteettiin itsenäisenä valtiona. Hän oli Josef Stalin.

Pieni Kalle-poika oli elänyt elämänsä ensimmäiset, lähes kuusi vuotta, Venäjän alamaaisena Suomen suuri-ruhtinaskunnassa.

Itsenäisen Suomen alkutaival oli vaikea. Katkeruutta pitkälle tulevaan loi talvella 1918 syttynyt sota. Sisällissota, vapaussota, veljessota, kansalaissota, kapina – verisellä yhteenotolla on monta nimeä, ehkä neutraalein ja vähiten tunteita nostattava on ensiksi käyttämäni termi sisällissota tai maailmanlaajuisena tunnetuista englanninkielisistä sanoista civil war kääntyvä suomenkielen sana kansalaissota. Kapina lienee tiettyssä mielessä kyseisen yhteenoton oikeudellinen nimitys, nousivathan siinä punaiset kaartit juuri syntynyttä, joskin vielä hyvin orastavaa, virallista valtiovaltaa vastaan.

Kevättalvella 1918 Kalle oli jo täyttänyt kuudennen ikävuotensa. Hänen muistiinsa on jäänyt valtava räjähdys, joka vavisutti seutua. Räjähdyksen synnyttämän tärähdyksen voimasta Riikkätädin mökissä rämähti seinään saranoitu ja alapuolelta tuettu klahvihylly alas, pudottaen kaikki siihen pinotut astiat ja kahvinkeittovälineet lattialle ankaran kilinän ja särkyvän posliinin äänen säestämänä. Tärähdyksen

aiheutti räjähdys, jolla punaiset tuhosivat Hovirinnan jyrkän kiveisillan vetäytyessään Turun suunnalta kohti Hämeenlinnaa. Räjähdyksen jälkeen, huhtikuussa 1918, Kalle oli tätinsä ja setänsä kanssa ”evakossa” Vainioilla, joiden mökki oli kauempana tiestä kuin heidän oma mökinsä. Tienvarren asukkaat tunsivat pelkoa sitä kulkevia aseistettuja joukkoja kohtaan, olivatpa asukkaat tai tietä kulkevat joukot sitten väriltään punaisia tai valkoisia. Kylälle, niin kuin kaikkialle, oli kiirinyt kauhutarinoita joukkojen harjoittamasta silmittömästä väkivallasta. Hämeen Härkätietä, Turusta Hämeenlinnan suuntaan, vaeli tuohon aikaan tuhansia punapakolaisia todennäköisenä pyrkimyksenään pääsy Itä-Suomeen, vielä punaisten hallussa olevalle alueelle, tai jopa pääsy Venäjälle.

Sodan jälkeen punavangit korjasivat, tai oikeastaan rakensivat Hovirinnan sillan uudelleen. Vangit oli majoitettu Maamiesseurantalolle, tietysti asiaankuuluvasti vartioituna. Pikkupojista oli jännittävää seurata vankien ja vartijoiden elämää, miten vartijat aina aamulla johdattivat vangit muodossa marssien työmaalle ja iltasella taas lukkojen taakse

Maamiesseurantalolle. Talo sijaitsi aivan Kallen kotimökin naapurissa, samalla puolella kylää halkovaa Hämeen Härkätietä, ainoastaan velton kivenheiton matkan päässä.

Kalle muistelee sillan korjaustyön epäonnistuneen siinä suhteessa, että veden virtaama sillan alitse pieneni, kuristui, aiheuttaen vedenpinnantason nousua vesistön yläjuoksulla, Somerniemellä. Asiaa taidettiin ratkoa oikein raastuvassa, tai jossakin vesioikeuksia käsittelevässä instanssissa, somerniemeläisten isäntien valituksen pohjalta. Somerniemeläiset voittivat käsittelyn ja silta jouduttiin korjaamaan eli rakentamaan uudestaan.

Hovirinnan kosken ylä- ja alapuolella olivat lampareet, joissa Pitkäljärven pikkupojat kävivät ongella. Onkiminen oli hauskaa kesäpäivän puuhaa ja ajankulua. Riikka-täti ei oikein ymmärtänyt, tai ei arvostanut kalaruokaa, niinpä Kalle aina antoikin onkimansa saaliin räätäli Tuomisen vaimolle, jolle kelpasivat särjetkin. Särjistä ne tuolloiset onkimalla saadut kalansaaliit pääsääntöisesti koostuivat, joskus tuli myös jokunen lahnanlitukka. Kallen mielestä pitkäljärveläiset eivät oikein

Pitkäljärven Maamiesseuran talo. – Kuva Aira Salmisen.

kaloista perustaneet. Sotien jälkeen paikkakunnalle asutetut siirtolaiset olivat paljon alkuasukkaita innokkaampia kalastajia.

Sisällissodan jälkeisinä vuosina, kun rajumpi yhteiskunnallinen ristiaallokko oli tasaantunut, alkoivat työväenyhdistykset hiljalleen viritellä toimintaansa. Pitkäjärven työväenyhdistyksellä oli vappuisin tapana marssia Rautelannummelle, jossa oli juhlatilaisuus. Pikkupojat, Kalle muiden mukana, seurasivat mielenkiinnolla tapahtumia. Ei tilaisuuksien virallinen ohjelma juhlapuheiden pitäjieneen lapsia kiinnostanut, vaan juhlien yleinen häly ja hälinä, joka niin paljon poikkesi tasaisesta arjesta ja sen harmaudesta. Juhlakentällä pikkupojat saattoivat päästä hyvinkin läheltä tarkastelemaan tuohon aikaan muutoin niin perin harvinaisia autoja, automobiileja.

Lapsuus sujui Riikka-tädin ja sedän pienessä mökissä. Välillä päivät täytti onnellinen päivänpaiste, välillä päiviä varjostivat harmaat pilvet. Elämä eteni onnenhetkien ja murheiden vuorotellessa aivan kuten kenen tahansa elämä tänäkin päivänä, lähes sata vuotta myöhemmin. Mökin ympärillä oli sen verran peltoa, noin yksi hehtaari, että omaksi tarpeeksi saatiin viljeltyä perunaa ja leipäviljaa, lähinnä ohraa ja vähän kauraa. Vilja jauhettiin myllyssä Koskella, jonne sato, säkki tai kaksi, vietiin jonkun naapurinisännän viljakuorman mukana, koska omaa hevosta ei ollut. Tädillä oli tapana aamuisin herätä niin aikaisin, että hän näki Långsjön nave-tan valojen syttyvän.

Riikka-tädillä oli myös lehmä ja porsas. Lehmä sai laiduntaa kesäisin Korpilon metsässä. Lehmä oli yöt kotinavetassaan, jossa se aamuisin ennen laiturille vientiä ja iltaisin laiturilta tuonnin jälkeen lypsettiin. Kalle muistaa yhden, hänen tehtäväkseen annetun lehmännoudon,

jolloin lehmä pääsi häneltä karkuun. Kalle-poika tuli itku kurkussa kotiin ja kertoi hukanneensa lehmän. Riikka-täti lohdutteli murheen murtamaa poikaa ja lähti katselemaan, mistä lehmä löytyisi. Ei mennyt kauaakaan, kun Riikka-täti jo palasikin kotimökille karkumatalla ollutta lehmää koivuviitsalla paimentaen. Lehmän näkeminen ja sen kotiinpaluu saivat taas Kalle-pojan kasvot loistamaan. Kallen Kultelassa asuva äiti tuki rahallisesti Riikka-tädin ja Kallen niukkaa toimeentuloa sen minkä omasta palkastaan pystyi.

Kuten aikaisemmin kerroin, Pitkäjärven paikka oli vähän runsaan hehtaarin kokoinen, ja tontti ei aivan ulottunut maantielle saakka. Sotien jälkeen maan totutelllessa taas rauhan tilaan Kalle sai ostettua tontin ja tien välisen maakaistaleen. Ei hän sitä sinäänsä mihinkään tarvinnut, mutta hänestä tuntui mukavammalta, kun tontti alkoi heti tien laidasta.

Vielä 1900-luvun alussa polkupyörät olivat melko harvinaisia kulkuneuvoja, ainakin tavallisen kansan parissa. Niinpä pitkiäkin matkoja kuljettiin jalan. Talvis-aikaan sukset tai potkukelkka jouduttivat matkantekoa. Kalle muistelee Pitkäjärveltä Someron keskustaasta tehtyjä matkoja, kymmenkunta kilometriä. Pienelle pojalle se oli pitkä matka, oli sitten kesä tai talvi. Joskus onnistui saamaan hevoskyydin, useimmiten kysymyksessä oli postinkuljetusmatkalla ollut valjakko.

Monen monet kerrat Kalle taivalsi tuon niin pitkältä tuntuvan matkan Pitkäjärveltä Kultelaan, jääden aina joskus muutamaksi päiväksi äitinsä luokse tämän mök-kiin. Kallen äiti asui pienen pienessä yhden huoneen mökissä ”Kuoppalanmäellä” ja kävi työssä piikana Kallion talolla. Kalle muistelee miten Kalliot, Nikolai ja Hilda, pitivät lapsista ja olivat aina

kylän lapsille ystävällisiä. Hän viettikin äidin luona ollessaan usein aikaansa Kalliolla. Hänelle on jäänyt mieleen, miten talon emäntä aina ruokailun jälkeen tarkkaan huolehti siitä, että kaikki ruokailijat muistivat ennen ruokapöydästä poistumista kiittää nautitusta ruoasta, niin talon emäntää kuin Taivaan isääkin. Kallion pariskunta oli syvästi uskonnollinen. Kalliolla oli tapana kutsua maakunnasta maallikkosaarnaajia Kultelaan, jossa Mattilan talon suuressa tuvassa pidettiin hengellisiä tilaisuuksia.

Kallion pariskunnalla ei ollut omia lapsia, mutta heillä oli kaksi kasvatti- tai ottolasta: tyttö nimeltä Saara ja vienankarjalainen poika Anton Privalo. Saara koulutautui kansakoulunopettajaksi toimien opettajana muun muassa Salossa. Kalliot kouluttivat myös Antonia, joka kansakoulun jälkeen kävi Oriveden kansanopistoa. Antonin opiskelu lieenee liittynyt jollain tapaa maanviljelykseen. Anton oli kulkeutunut Suomeen hyvin nuorena, ehkä Venäjän vallankumouksen pyörteissä, tai ehkä suomalaisten heimoaateen innoittamina Vienan Karjalaaan tekemän vapaajoukkojen ”vapautusretkikunnan” mukana kevättalvella 1918 tai varhaiskevällä 1919, Aunukseen suuntautuneen vastaavan ”vapautusretkikunnan” mukana.

Vartuttuaan Anton-poikaa alkoi kalvata yltyvä koti-ikävä synnyinmailleen. Elettiin todennäköisesti 1930-luvun alkuvuosia, kun nuoreksi mieheksi varttuneen Antonin ikävä kulminoitui ja hän ilmoitti palaavansa kotiinsa Karjalaan, jossa valtaa pitivät neuvostot, Neuvostoliitto. Anton tuskin haikailli Neuvostoliittoa, ainoastaan synnyinseutuaan, jonka hän mielsi oikeaksi kodikseen. Hän kertoi menevänsä Käkisalmeen, josta aloittaisi vaarallisen valtakuntien rajan

Kirvesmies-puuseppä Jaakko Saarisen vuonna 1916 signeeraus Kalle Listomaan tuolissa. – Kuva M. Sjöberg.

ylityksen. Anton lupasi, että perille päästyään kirjottaisi Suomeen ystävilleen tervehdyskirjeen. Antonin kirjettä ei kuitenkaan koskaan saapunut. Liekö onneton jäänyt rajaa ylittäessään kiinni ja joutunut Stalinin vankileirien kurimukseen, tai suoraan teloitusasoston eteen, mikä lieenekin todennäköisin vaihtoehto.

Anton oli kutakuinkin saman ikäinen kuin Kalle. Heidän vielä ollessa pikkupoikia Kallion isännällä oli talvisaikaan tapana järjestää kylän lapsille hiihtokilpailuja. Ainakin kerran Kalle onnistui voittamaan hiihdon, ja hän muistaa, miten kovin se otti Antonin päälle. Anton vetäytyi muista erilleen ja kihersi itkua nieleskellen yksikseen tappion katkeraa kalkkia. Ei poika kuitenkaan itkua kauaa tihrutannut, kun joku uusi asia taas jo vei hänen ja muun joukon mielenkiinnon pois hiihtokilpailusta.

Kalle muistaa myös matkan, jonka hän kävelen taivalsi setänsä kanssa Pitkäjärveltä Kultelaan, äitinsä mökille. Äidin luona hoidettiin ne asiat, jotka pitikin hoitaa, ja sitten lähdettiin paluumatkalle. Parivaljakko talsi yksitoikkoiselta tuntuva matkaa pitkin Hämeen Härkätietä, kumpainenkin omiin ajatuksiinsa vaipuneena. Joensuuhun (Someron keskustaaajama) saavuttuaan he poikkesivat seppä Merisaaren pajalle, joka sijaitsi suurin piirtein Joensuuntien ja Turuntien risteyksen paikkeilla. Merisaari takoi heille pyynnöstä heidän odottaessaan

petkeleen, ”sallattipetkeleen” (rosolli), joka yhä on tallessa ja taitaa olla käytössäkin. Jos ei muulloin, niin ainakin joulun alla petkelettä käytetään, kun on tapana valmistaa joulupöytään kuuluvaa rosolliä.

Paljon myöhemmin samaisen seppä Merisaaren poika, joka oli jatkanut isänsä käsityöperinnettä toimien myös seppänä, suoritti Someron Linjan linja-auton bensiinitankin korjausta yhtiön talleilla. Bensiinitankki oli irrotettu autosta, ja seppä aloitteli korjaushitsausta. Siihen aikaan hitsausmenetelmänä oli kaasuhitsaus, mutta olisi menetelmä ollut mikä tahansa, tuleva seuraamus olisi ollut samankaltainen. Merisaari oli laittanut asiaan kuuluvat tummat suojalasit silmilleen ja asettautunut kaikkiin puolin hyvään työasentoon bensiinitankin viereen hitsauspolttimen palaessa sihisten ammattitaidolla säädetyllä sinertävällä liekillä. Merisaaren mukana tullut pikkupoika pyöri jossakin rakennuksen nurkissa. Välittömästi, kun hitsauspolttimen liekki kohtasi bensiinitankin, kajahti hirmuinen pamaus. Tankkiin höyrystynyt bensiini räjähti. Varmasti tankkia oli yritetty ennen työn aloittamista jollakin keinolla huuhtoa, paineilmalla tai vedellä, siinä kuitenkin onnistumatta. Onnena onnettomuudessa oli vaurioiden vähyys: bensiinitankki tuhoutui, sinkoutuen jonnekin, kuitenkin kehenkään osumatta. Henkilöistä kukaan ei loukkaantunut. Merisaarelta, ja varmasti joiltakin muiltakin lähetyksillä olleilta todennäköisesti vain meni kuulo joksikin aikaa. Merisaaren vähän toivuttua säikähdyksestä ja pölyn laskeuduttua hän alkoi etsiä poikaansa toisten ihmetellessä mihin bensiinitankki lensi. Poikaa ei löytynyt mistään ja sepän räjähdysten kalventamat kasvot näyttivät hyvin huolestuneilta. Loppujen lopuksi

poika onneksi löytyi kotoaan, jonne hän oli kovasti pelästyneenä paennut.

Entisajan kyläyhteisöt olivat hyvin omavaraisia erilaisten palveluiden suhteen. Kalle muistaa muun muassa Pitkäjärven kylältä räätäli Tuomisen, joka räätälintöiden ohella hoiti parturinvirkaa, leikaten usein Kallenkin tukan. Kalle sanoo olleensakin ”oikeassa parturissa” vasta armeijaan lähtiessään, keväällä 1933. Tuolloin tukka vietiin millin koneella lähes päänahkaa myöten paljaaksi, klaniksi, joka oli armeijaan lähtijöillä tapana. Lieneekö ollut oikein niin ohjeistettu.

Paavali Lindstedt -niminen mies korjaili kylällä jalkineita, mutta varsinainen suutari oli Leonard Vastamäki. Vastamäki oli myös oiva sukankutoja, jonka kudonnaiset olivatkin hyvin kysyttyjä.

Rakennus- ja puusepäntöitä tekivät muun muassa Saariset, isä ja kaksi poikaa. Jaakko Saarinen, pojista toinen, teki Riikka-tädille kolme ruokapöydän tuolia. Yksi tuoleista oli pieni, nelivuotiaalle Kallelle tarkoitettu. Ylpeänä ikiomalla tuolillaan istuen hän söi ateriansa käyttäen patakaappia ruokapöytänään ja varmasti samaista patakaappia hän jonkin vuoden kuluttua käytti myös koulupöytänään. Jaakko Saarinen on signeerannut tuolit vuonna 1916. Rakentaessaan Lehtimäen huvilaa Saariset, isä ja pojat, asuivat Riikka-tädin mökin ”porstuakamarissa”.

Jakalan Hermannin oli Turun Sanomien paikallinen asiamies. Työssään aktiivisena hän oli huolehtinut siitä, että Turun Sanomat oli tilattu lähes jokaiseen mökkiin, siitä luettiin maailman asiat ja näin pysyttiin hiljalleen syntymässä olevan tietoyhteiskunnan syrjässä kiinni, ja maailman menosta suurin piirtein kärryillä. Jos lehteä ei jostakin syystä ollut tilattu itselle, se pyrittiin käy-

mään lukemassa naapurissa. Nykypäivästä poiketen oli kanssakäyminen naapureiden kesken tuolloin päivittäistä, jatkuvaa. Hermannin vaimo toimi uskonnollisävytteisen Sanansaattaja-lehden asiamiehenä. Sanansaattaja tuli Riikka-tädillekin. Tädillä oli tuvan seinällä olevalla pienellä hyllyllä myös muutamia uskonnollisia kirjoja. Somero-lehti tilattiin mökkiin, kun se alkoi ilmestyä.

Kallen kotimökin naapurissa asuvalla Vainion perheellä oli suuri, paksuposkinen ruskea kollikissa. Kolli mourusi nurkissa kaiket yöt, etenkin kevättalvella maaliskuussa, merkkailleen reviierejään. Päivisin Vainion emäntä käveli ympäri pihaa ja huuteli koväänisesti kolia sen nimellä. Kissan nimi oli Kalle ja sepäs harmitti pientä Kalle-poikaa. Kuinka joku voikaan olla niin typerä, että antaa kissalle nimeksi Kalle!

Lapsuudestaan Kalle muistaa myös Jakalan talossa vietyt Jussi Vikstedtin ja Manta Juseliuksen häät. Mantan kastessa saama nimi lienee ollut Amanda, joka käyttökielellä usein väännettiin Manta-muotoon. Manta oli Jakalan-talon tytär ja Jussi oli Rautelan Vikstedtin perheen kasvattipoika. Vikstedteillä oli useampia kasvattilapsia, joista Arvo-niminen poika aikanaan jäi pitämään taloa. Manta ja Jussi saivat Vikstedtin takamailta Vaurola-nimisen paikan, jonka paikannimen he ottivat omaksi sukunimekseen. Häistä Kallelle on jäänyt mieleen miten vierasjoukko jo istui Jakalan salissa, kun sulhasmies Jussi tuli salin ovesta sisälle kenkälaatikko kainalossa ja käveli salin läpi mennäkseen salin peräseinällä olevasta ovesta pienempään kamariin, kamariin jossa jo valmiiksi puettu Manta-morsian häntä odotti. Jussilla oli kenkälaatikossaan uudet patiinit, joita hän ei tulomatallaan ollut raaskinut laittaa jalkaansa.

Häissä oli jälkiruokana erinomaisen hyvältä maistuvaa, tuolloin ainakin maaseudulla harvinaisempaa herkkua, jäätelöä. Tuota kylmää, kermaisen makeaa herkkua Kalle sai tuolloin maistaa elämänsä ensimmäisen kerran.

Säilötyn musiikkiviihteen nauttiminen (radio, levysoittimet) 1900-luvun alussa oli lähes mahdotonta. Gramofonin esiasteen, metallisylinteriltä soittavan phonografin, saattoi löytää vain jostakin suuremmasta ja vauraammasta talosta. Vasta 1920-luvulla ns. savikiekkoja soittavat gramofonit alkoivat pikkuhiljaa yleistyä. Tuolloin, 1900-luvun alkukymmenillä, puhallinmusiikkiharrastus eli lähes kaikissa Suomen kylissä hyvin voimakasta aikaa. Oli kylä pienempi tai suurempi, löytyi sieltä ainakin yksi puhallinorkesteri, vähintäänkin seitsikko. Monesta kylästä löytyi useampi orkesteri. Useimmiten suojeluskunnalla, työväenyhdistyksellä ja vapaapalokunnalla oli omat orkesterit. Pitkälärveltä Kalle muistaa suojeluskunnan puhallinorkesterin, jonka harjoituksia pikkupojat kokoontuivat kuuntelemaan Maamiesseurantatalolle. Orkesterin innostuneina vetäjinä ja toimijoina häärivät muun muassa Ali-Korpilon veljekset. Veljeksillä oli kolme sarta, jotka olivat erinomaisen hyvääänisiä laulajia. Kallen mielestä paikkakunnalla oli jostakin syystä musikaalisia ihmisiä harvinaisen paljon.

Kaikenlaisia rillutuksia ja pilkkalauluja laulettiin tuohon aikaan paljon. Kalle muisteli seuraavanlaista laulunpätkää: ”Somero se on niin kuin kaupunki, on siellä viinabrännikin. On siellä Kiiruulla patruuna, Rauhalas ryssä ja valbuuna.” Lähes joka kulmakunnalla oli omat laulunsa. Sävel saattoi useimmiten olla sama, mutta sanat joku sanaseppo oli tehnyt johonkin tilanteeseen tai tapahtumaan sopivaksi.

Tapani Aartomaan muistonäyttely

Jouko Palander ja Brita Stång päättivät järjestää Tapani Aartomaan muistonäyttelyn, jossa näytteillä olleet julisteet kiinnostivat yleisöä pääkaupunkiseutua myöten. Näyttely pidettiin Kultelassa Savi Palaa tapahtuman yhteydessä.

Aartomaa loi uran kansainvälisesti arvostettuna graafikkona sekä alan tunnettuna opettajana.

Tapani Aartomaa on kouluttanut merkittävän joukon graafisia suunnittelijoita muun muassa Taideteollisen korkeakoulun lehtorina ja professorina vuodesta 1973.

Aartomaa jäi eläkkeelle professorin virastaan vuonna 1998, mutta jatkoi aktiivista yhteistyötä korkeakoulun kanssa tukien monin tavoin sen kansallisia ja kansainvälisiä pyrkimyksiä sekä taideteollisen kulttuurin kehittymistä ja korkeakoulusta valmistuneiden urakehitystä. Aartomaa toimi opettajana myös Lahden taideteollisessa opistossa, Muotoiluinstituutissa ja Pekka Halosen akatemiassa. Mittavan opetustyön myötä hän on jättänyt henkisen perintönsä useammalle graafikkosukupolvelle.

Aartomaan taiteellisella toiminnalla on laaja kansainvälinen arvostus. Kotimaassa hän keräsi työstään lukuisia tunnustuksia, muun muassa taide-
teollisuuden valtionpalkinnon 1986,

Platinahuipun Vuoden huiput -kilpailussa 1994 ja Vuoden graafikko -tunnustuksen 2001. Aartomaa valittiin Taideteollisen korkeakoulun Vuoden alumniksi vuonna 2004. Opetustyön ja oman muotoilustudion, Studio Aartomaa Oy:n lisäksi Aartomaa toimi valtion taideteollisuustoimikunnan jäsenenä 1979-84 ja 1988-90 sekä Postimerkkitoimikunnan jäsenenä vuodesta 1994. Tapani Aartomaata voidaan pitää Lahden julistebiennalen perustajana. Biennalen yhteyteen perustettu Julistemuseo on toiminut vuodesta 1975 Lahden taidemuseon yhteydessä ja sen tavoitteena on kerätä, taltioida, tutkia ja pitää esillä suomalaista ja ulkomaista graafista muotoilua.

Viime vuosikymmenen aikana Tapani Aartomalle oli tärkeää puhua graafisen suunnittelun ja suunnittelijoiden merkityksen puolesta. Hän otti vastuulleen edistää suomalaisten suunnittelijoiden työtä kansainvälisesti, tallentaa suunnittelun historiaa ja julkaista sen parhaiden tekijöiden saavutuksia.

Ahti Kukkonen

Somero-Seuralle
valokuvia lainanneet
ja tavaralahjoituksia
tehneet

Merja ja Rauno Järvinen
Juhani Kaivo
Thomas Konsin
Jaakko Kyyrä
Eino ja Timo Simola
Tapio Törni
Marja-Leena/
Toivo Virtanen
Tuomo Grönholm
Pekka Kujanpää
Manu Kärki
Pertti Mentula
Jukka Nurmi
Lauri Nuotio
Heikki Uutela
Kalevi Vatanen/
Marja-Liisa Heiskanen
Terttu Virtanen
Harri Vuoren perikunta/
Marja Rohi ja Jari Kolsi

Digitointi – kotiseutuarkiston tulevaisuus

Sanotaan, että tulevaisuutta ei voi ennustaa, mutta menneisyydestä voi oppia. Tämän vuoksi yksi kotiseutuyhdistyksen tärkeimmistä tehtävistä onkin aikaisempien sukupolvien meille jättämän tiedon suojeleminen ja säilyttäminen.

Kaksi vuotta sitten Somero-Seuran johtokunnan jäsenet kokoontuivat keskustelemaan Kiiruun koululla sijaitsevan kotiseutuarkiston tulevaisuudesta. Valokuvat, dokumentit, äänitteet ja muu seudun historiasta kertova materiaali makasi arkistokaapeissa pölyttymässä. Karu totuus oli, että materiaali haurastuisi ajan kuluessa käyttökelvottomaksi, ellei

jotain tehtäisi.

Erityisesti valokuvat, joita arkistossa on varovaisesti arvioiden useita kymmeniä tuhansia kappaleita, haluttiin suojata mahdollisimman nopeasti. Yli puolen vuoden tiiviin valmistelutyön jälkeen Ely-keskus myönsi rahoituksen hankkeelle, jossa aloitettiin arkistomateriaalin siirtäminen digitaaliseen muotoon. Yksi Somero-Seuran suurimmista ponnistuksista, digitointiprojekti, oli käynnistynyt. Toisin kuin lasi- ja muovinegatiivit sekä paperikuvat, digitaalisessa muodossa olevat kuvat säilyvät oikein käsiteltynä pitkiäkin aikoja muuttumattomana. Myös

materiaalin jakaminen ja hyödyntäminen helpottuvat tiedostojen monistettavuuden ansiosta. Jakamista varten aiotaan perustaa digitaalinen materiaalipankki, johon kenellä tahansa on pääsy. Tähän sähköiseen varastoon pyritään säilömään paitsi arkiston valokuvat, myös muu tieto. Tavoitteena on, että jonain päivänä kuka tahansa voi tutustua kattavasti ja vaivattomasti kotiseutumme historiaan. Käsissämme on kuitenkin ikuisuusprojekti, joka jatkuu todennäköisesti vielä vuosikymmenenkin kuluttua. Siksi on tärkeää ymmärtää, miten arvokkaan asian parissa työskentelemme.

Puheenjohtajan tervehdys

Somero-Seuralla on ollut viime aikoina pitkäkestoisia projekteja, kuten seuran mittavan valokuva-arkiston digitoiminen. Digitointi alkaa lähestyä ensimmäisen vaiheen loppua, jolloin pystymme saattamaan parikymmentätuhatta valokuvaa yleisön saataville. Tänä vuonna pääsimme eteenpäin myös pitkään ajatuksena olleen hankkeen kanssa ja ryhdyimme toteuttamaan

seuran toimitilahanketta. Alkuvuodesta hankimme Arska-Tehtaalta vanhan tuotantotilan, tätä ennen Harjun kartanon navettana toimineen kiinteistön seuran omistukseen. Hankinta on seuramme kannalta erittäin merkittävä ja suuria ponnisteluja vaativa, ja tässä tulemme tarvitsemaan apua jäsenistöltämme ja muilta kotiseutuaateihmisiltä.

Kotiseutuaatteen merki-

tys korostuu entisestään tällaisina aikoina, kun ihmisillä ympäri Suomen on kasvava huoli omasta kotiseudustaan ja sen elinvoimaisuudesta. Eritoten, kun valtiovallan taholta viestitetään kuntien vähentämisen tarvetta. Ihmisen kotiseutu nivoutuu käsitteenä yhteen nimenomaan kotikunnan kanssa. Meillä Somerolla on hyvä tilanne tältä kannalta, sillä ihmiset ovat hyvin kotiseu-

turakkaita ja tietoisia omasta kunnastaan, sen historiasta ja merkkihenkilöistä. Tästä omalta osaltaan kertoo myös Somero-Seuran hyvin kehittynyt jäsenmäärä. Koskaan ei voi olla jäsenistössä liikaa talokotoiminnasta ja historiasta kiinnostuneita henkilöitä, joten mielellämme toivotamme jatkuvasti uusia jäseniä mukaan toimintaamme.

Olli Nuotio

Ötökäntorjuntaa torppamuseolla

Tarvekalut pakattuna muovikääreeseen. – Kuva Ahti Kukkosen.

Museoihin kerättyjä tarvekaluja vaanivat monet vaarat. Yksi niistä ovat pienet ötökät, jotka poraavat pieniä reikiä puuesineisiin ja tekevät esineistä pelkkää jauhoa.

Someron torppamuseon ötökäntorjuntahomma alkoi siten, että Ollonqvistin Voiton kanssa kävimme inventoimassa kaikki museon puuesineet. Reikiä löytyi ja reikien vierestä tuoretta purua.

Seuraavaksi Häirtäeläintor-

junta Oy:stä saapui desinfektori Lasse Jansson arvioimaan tilanteen. Hän jätti ehdotuksen mitä tehdä, ja tarjouksen aiheutuvista kustannuksista.

Meidän oli rakennettava muovista ”teltoja”, joihin piti siirtää kaikki torjuntaa tarvitsevat esineet. Voiton ja Kukkosen Ahdin kanssa teimme kaksi teltoa, toisen peltotyökalamuseoon ja toisen riiheen. Ensin levitimme muovin lattialle ja sen jälkeen kannoimme sen päälle myr-

kytystä tarvitsevat esineet. Lopuksi käärimme muovit esineiden ympärille ja teip-
pasimme teltat tiiviiksi.

Tämän jälkeen desinfektori laittoi suunnilleen A4-kokoisen, näkkileivän näköisen levyn kumpaankin telttaan. Ja homma oli siinä. Parin viikon päästä hän kävi vielä mittaamalla toteamassa, että kaikki oli kunnossa. Teltat puretaan keväällä.

Edellisen kerran vastaava homma on Voiton mukaan tehty noin 15 vuotta sitten ja se on uusittava tarvittaessa.

Olli Nuotio näyttää Voitto Ollonqvistille, miten ötököiden käy, kun ne telттаilevat kevääseen asti. – Kuvat Ahti Kukkosen.

– Kuva Armo Kuisma.

Kari Luoto soitti kitaraa tilaisuudessa. – Kuva Armo Kuisma.

Juhlat alkoivat Someron kirkossa jumalanpalveluksella, jossa saarnan piti Matias Roto Someron murteella. Ehtoollisen jakoivat kirkkoherra Asko Ojakoski ja rovasti Matias Roto.

Somero-Seuran puheenjohtaja Kalle Alhoranta toivotti yleisön tervetulleeksi Pitäjänpäiville.

– Kuva Sauli Kaipainen.

Pitäjänpäivän juhla 15.7.2012

Pitäjänpäivän yleisöä. – Kuva Armo Kuisma.

Juhlalpuheen piti Eeva Pettersson. – Kuva Sauli Kaipainen.

– Kuva Armo Kuisma.

Antti Toukkari ja Pekka Leppälä soittivat juhlassa.

Aili Järvinen, Elvi Ainalinpää ja Anja Känkänen lausuivat runoja. – Kuva Sauli Kaipainen.

Jenni Seppälä taituroi haitarillaan. – Kuva Armo Kuisma.

Talkooporukka kahvilla museon tuvassa. Takana vasemmalla Matti Ruokonen, Voitto Ollonqvist. Edessä vas. Erkki Kuisma, Antti Mäkelä ja Mikko Paakkonen. – Kuva Armo Kuisma.

Sauli Kaipainen haravoimassa. – Kuva Armo Kuisma.

Erkki Kuisma ja Mikko Paakkonen. – Kuva Armo Kuisma.

Antti Mäkelä ja Voitto Ollonqvist. – Kuva Armo Kuisma.

Somero-Seuran vuosi 2012

- 4.1. Johtokunnan kokous.
- 5.1. Torppamuseolla loppiais-lyhdyt.
- 25.1. Johtokunnan kokous.
- 20.2. Leo Suvenmaan tavaroiden siirto Forssasta kaupungintalolle.
- 31.3. Kevät-Ruokava.
- 26.5. Torppamuseo aukesi Kulttuuripäivän yhteydessä. Samana päivänä avoinna myös pitäjänmakasiinit, perinnehuone ja peltotyömuseo.
- 14.3. Kevätkokous.
- 29.5. Yläkoulun järjestämä museopäivä alakouluille.
- 31.5. Päiväkotien ja perhepäivähoidon museopäivä.
- 3.7. Nuppu ry:n Kukkajuhla lapsille Torppamuseolla ja illalla yhteislaulut, laulattajana Metka Kööri.
- 9.-29.7. Kulttuuri ry:n kanssa yhteistyössä Liisa Vitali -näytely Kiiruun tilalla.
- 12.7. Hermannina Heinään.
- 15.7. Pitäjänpäivät.
- 19.7. Someron seurakunnan järjestämä virsilauluilta Torppamuseolla.
- 25.-26.7. Pirturalli.
- 17.9. Torppamuseolla inventointi ötököiden torjumiseksi.
- 25.9. Jansson kävi kartoittamassa torjuntatyön museolla.
- 27.9. Museolle rakennettiin teltat torjuntaa varten.
- 9.10. Jansson myrkytti teltat museolla.
- 25.10. Jansson kävi mittaamassa myrkyt museolla.
- 5.11. Johtokunnan kokous.
- 11.11. Telttojen purku ja tyhjennykset museolla.
- 22.11. Syyskokous.
- 1.-2.12. Ruokava.

Metkan Kööriin Lennä laulu meidän landelle -yhteislaulukiertueen tapahtuma museolla. Eturivi vasemmalta Anu-Miisa Forell, Anne Kiiski, Pirjo Rahkonen, Satu Säteri, Minna Filppu. Toinen rivi vasemmalta Saija Kivimäki, Armi Koskinen, Hellevi Kellokumpu, Päivi Salminen. Kolmas rivi vasemmalta Hannu Randell, Erja Teräväinen, Elina Eino, Meliina Reunanen ja Päivi Malin-Perho sekä säestäjä Mika Raittila.

– Kuva Tiina Nummela.

Päivi Malin-Perho ja Voitto Ollonqvist tanssivat laulun tahdissa.

– Kuva Armo Kuisma.

Lasten kukkajuhla. – Kuva Sauli Kaipainen.